

BATÓ SZILVIA

Aetas 38. évf. 2023. 2. szám, 5–38.
ISSN 0237-7934
doi 10.14232/aetas.2023.2.5-38
www.aetas.hu

„...törvényeink minden téren hiányoznak...”

Jogrendszer, büntetőjog és jogi szaksajtó (1867–1880)

Ahhoz, hogy egy adott korszakban a „bűnről és büntetésről” bármilyen kijelentést tehesünk, meg kell határoznunk, hogy az előfordult normasértő cselekmények közül mi számított „bűnnek” – a jogi terminológia szerint bűncselekménynek –, valamint a magatartás megvalósítása utáni hátrányos következmények közül mit kellett büntetőjogi büntetésnek tekinteni. A meghatározás legegyszerűbb módja az éppen hatályos büntető törvénykönyv fellapozása, a bűncselekményekre és a hozzájuk tartozó büntetési tételekre vonatkozó rendelkezések elolvasása. A dualizmus időszakában azonban a magyar korona országaiban 1880 őszéig nem volt egységes büntető törvénykönyv. A tanulmány az írott jogi jogforrás hiányából fakadó problémákat villantja fel a felelős kormány felállása és az első magyar büntető törvénykönyv (1878. évi V. tc.) hatályba lépése közötti időszakban.

Jogállam, jogbiztonság, nullum crimen

A dualista berendezkedés átmeneti állapotban, félúton volt a korabeli standardok szerinti parlamentáris állam felé. A legfontosabb intézmények formálisan kiépültek, azonban az elvek nem feltétlenül érvényesültek, minden területen hiányosságok jelentkeztek.¹ A 19. század második felének egyik fontos államszervezési eszméje volt a kontinentális jogfelfogás szerinti jogállam. A történeti kutatások arra utalnak, hogy a jogállami reformelképzelések az 1870-es években kudarcot vallottak.² A jogtörténet-tudomány szerint a magyar jogfejlődés jó irányba haladt, a történeti alkotmány adta lehetőségeken belül a törvényalkotás a korszak végére szinte hiánytalanul megvalósította a szabályozottság és a jogvédelem követelményeit.³ Nem deklarálta viszont a szabadságjogi katalógust, amely így az ellenőrizhetetlen korlátozást is lehetővé tette. A nemzetiségi törvény (1868. évi XLIV. tc.) mellett a sajtószabadság a rendeleti úton hatályba léptetett 1848. évi XVIII. tc. alapján jogi garanciákkal bírt, de a kormányzat folyamatosan a visszaszorításán dolgozott. Az egyesülési és gyülekezési jog csak rendeleti szintű szabályozást kapott, itt is tetten érhető a szűkítési igény a kormányok részéről. A többi alapjogot (például: személyes szabadság, levéltitok) 1880 előtt csak

¹ Kozári: *A dualista rendszer*, 29–30.; Pesti: *Az újkori magyar parlament*, 34.; Sente: *Kormányzás a dualizmus korában*, 380., 400., 435–436., 439–441.; Cieger: *A magyar országgyűlés a dualizmus korában*, 435–436.

² Cieger: *„Királyi demokrácia”*, 58.

³ Sarlós: *Közigazgatás és hatalompolitika a dualizmus rendszerében*, 172–173.; Mezey: *A magyar polgári büntönügy kezdetei*, 148.; Kajtár: *A 19. századi modern magyar állam- és jogrendszer alapjai*, 103., 252–253.; Máthé: *Das Institutionensystem des Rechtsstaates in Ungarn*, 173., 177., 216–217.; Mezey: *A büntönügy a 17–19. században*, 543–544.; Máthé: *Közép-Európa újkori születése*, 80., 82., 84.

hallgatólagosan, utána részben büntetőjogi eszközökkel védte a magyar állam. A személyes szabadságjogok és a politikai jogok biztosításához nélkülözhetetlen, a magánjogi jogviszonyokra kiható és az állam büntető igényét is megalapozó állampolgársági jogot az 1879. évi L. tc. szabályozta.⁴

A kialakítandó jogállam paraméterei azonban nem állandók, annak jelentéstartalma változó. A fogalom először a magyar szakirodalomban az 1850-es évek észjogi és államelméleti irodalmában jelent meg, az 1860-as évektől pedig a büntetőjogi szerzők is alkalmazták. Az 1870-es évek közepére a stabil törvénykezési szervezet mellett a jogállamiság egyik ismerveként írták le a kodifikált joganyagot. Konszenzus alakult ki arról, hogy a büntetőjog egységes, hézagmenetes szabályozása, tehát a büntetőjogi kódex megalkotása alapvető követelmény. A jogállam „vezérgondolata” a jogbiztonság, amely több alapjog (személyes szabadság, tulajdon szentsége) közös eleme, így megteremtésének igénye a magánjogi kodifikációs viták során is felmerült.⁵

A jogbiztonság összetett fogalom, amely számos jogági alapelvet magában foglal, köztük az anyagi büntetőjog két alapelvét: a törvényi szabályozás követelményét és a visszaható hatály tilalmát. Ezeket a speciális büntetőjogi alapelv, az anyagi jogi legalitás (*nullum crimen/nulla poena sine lege*) fedi le. A kartális alkotmányra épülő államberendezkedésben a jogbiztonság és a felettes fogalmának tekintett jogállam alkotmányban szereplő elv, erre vezetnek vissza az egyes jogági kódexek és egyéb jogszabályok saját speciális alapelveiket. Ez a modell azonban történeti alkotmány esetén nem működőképes. Az 1880 előtti magyar büntetőjogi irodalomban a szokásjogra épülő jogforrási rendszer ellenére a szerzők ismerték és elismerték az anyagi jogi legalitás elvét. Általánosságban, vagyis kodifikált büntetőjog esetén az egyedül követhető megoldásnak tartották azt, ugyanakkor a magyar viszonyok között pontosan ellentétes álláspontra helyezkedtek, kifejezetten ösztönözték a bírókat, hogy olyan elkövetési magatartásokat is nyilvánítsanak büntetendővé, amelyek a szörványos magyar írott jogforrásokban nem szerepelnek. Az ellentmondást 1848 és 1880 között a bűncselekmény fogalmának megkettőződésével hidalták át. Két büntetendő cselekmény-kategóriát hoztak létre: az ún. természetes és az állam által alkotott bűncselekményeket.⁶

A büntetőjog ezen alapkategóriájával kapcsolatos sajátos megoldás is jól mutatja, hogy a büntető törvénykönyv hiánya milyen – a korabeli Európában ismeretlen – feladatok elé állította a magyar jogásztársadalmat. A jogi környezet leírása és a jogi szaksajtó bemutatása után ezeknek a nehézségnek az ismertetése következik.

⁴ Révész: *A gyűlekezési jog polgárikori fejlődéséhez Magyarországon*, 165–171.; Révész: *A sajtószabadság érvényesülése Magyarországon*, 26–30., 78.; Kajtár: *A 19. századi modern magyar állam- és jogrendszer alapjai*, 237–238., 251.; Cieger: „Királyi demokrácia”, 61., 63., 66., 73., 75–76., 78., 80.; Varga: *A magyar állampolgársági jog a 19. században*, 16–17., 69–71., 176., 304.; Homoki-Nagy: *Magánjog*, 342.; Horváth: *Emléktöredékek köz- és magánéletéből*, 82–85.; Deák–Tamás: *Sziszifuszok küzdelme*, 99–100.; Cieger: *Esettanulmány I*, 144–147.

⁵ Péteri: *Jogállamiság és alkotmány: eszmétörténeti kérdések*, 218.; Fekete: *A jogállamiság szerepe az első világháború előtti magyar jogirodalomban*, 661–663.; Kajtár: *A 19. századi modern magyar állam- és jogrendszer alapjai*, 97–98., 159.; Ogris: *Der Rechtsstaat – eine Einführung*, 20.; Máthé: *Das Institutionensystem des Rechtsstaates in Ungarn*, 216.; Bató: *Büntetőjogi adalékok a jogbiztonság-fogalom kialakulásához Magyarországon*, 44–50.; Homoki-Nagy: *A magánjogi kodifikáció mint alkotmányos feladat*, 305–306., 309–310., 312–313., 317.; Máthé: *Közép-Európa újkori születése*, 117.; Szabadfalvi: „A jogállam a jogeszmé megvalósítását célzó intézmény”, 41–44., 46–47.

⁶ Bató: *Büntetőjogi adalékok a jogbiztonság-fogalom kialakulásához*, 47–48.; Bató: *Törvényesség törvény nélkül*, 34., 39.

A jogi környezet

A dualizmus jogrendszerének alapja az októberi diploma (1860. október 20.) által előidézett helyzet és az ún. országbírói értekezlet (1861. január 23. – március 4.) által kidolgozott Ideiglenes Törvénykezési Szabályok (a továbbiakban: ITSZ) voltak, a heves viták és a jogi-szakmai érvek ellenére is politikai döntés eredményeként. A rendi magyar szokásjogtól idegen és néha nem túl modern, de kodifikált és évek óta alkalmazott osztrák jogot néhány kivételtől (például: telekkönyv) eltekintve kiiktatta a jogrendszerből, de nem állíthatott a helyére újat. A kompilációs technikával készült ITSZ a kor igényeinek már nem felelt meg, az 1848 előtti – a fiatal jogász nemzedék által nem is ismert – joganyag és intézmények alkalmazhatatlannak bizonyultak sok területen. A törvénnyé nem vált ITSZ válságot idézett elő, megszüntette a jogegységet, jogviszonyok ezrei esetében kérdésessé tette a jogalapot, évtizedekre ellátva perekkel a bíróságokat.⁷ A kiegyezési törvény és a felelős magyar kormány kinevezése a közjogi és politikai felhatalmazást teremtette meg arra, hogy a hat év alatt felhalmozódott problémákat orvosolják, és a jogrendszert a korabeli elvárásoknak megfelelően átalakítsák.

A magyar jogrendszer 1867-ben semmilyen szempontból sem volt egységes, a kortársak és a későbbi értékelők is kaotikusnak tartották a helyzetet, erről tanúskodik Horvát Boldizsár igazságügyi miniszter címben idézett megjegyzése. Három rétege volt az alkalmazandó jognak: a tradicionális (például: büntetőjog) mellett az 1848-as jogi forradalom joganyaga és a hatályban tartott (például: pénzügyi jog) vagy szokásjogi úton recipiált osztrák jogforrások.⁸ A területi jogegység sem valósult meg, ugyanis az ITSZ hatálya csak a szűkebb Magyarországra terjedt ki. Horvátországban hatályban maradtak az osztrák jogforrások, majd az 1868. évi XXX. tc. a kifejezetten meghatározott ügycsoportokon kívül jogalkotási autonómiát biztosított a horvát sabornak és kormánzatnak. Fiume esetében a „magyar koronához csatolt külön test” jelleg jogáganként eltérő megoldásokat tett lehetővé, a hatályos osztrák joganyagot felváltó magyar jogszabályokat külön léptették hatályba.⁹ A Határőrvidék egy részének magyar területté válását és polgárosítását is az 1873. évi XXVII. tc. deklarálta, a folyamat 1886-ig tartott.¹⁰ Erdély jogi különállása azonban sohasem szűnt meg, a helyzet kezelése az igazságügyi kormányzatot szinte megoldhatatlan feladat elé állította, az Igazságügyminisztérium és a Kúria külön osztályt létesített a speciális helyzetre. Az egyesítésről szóló 1868. évi XLIII. tc. – bár az ellenzéki képviselők felvetették – nem terjesztette ki automatikusan a

⁷ Sashegyi: *Az abszolútizmuskori levéltár*, 101.; Degré: *A magyar büntetőjoggyakorlat általános jellemzése*, 15–16.; Dárday: *Ötven év*, 68.; Kajtár: *A 19. századi modern magyar állam- és jogrendszer alapjai*, 96–97., 99., 159–160., 188–189.; Bató: *Törvényesség törvény nélkül*, 31.; Rokolya: *A közjegyzői intézmény fejlődése a polgári korban*, 28.; Homoki-Nagy: *A magánjogi kodifikáció mint alkotmányos feladat*, 310.; Homoki-Nagy: *Geschichte der zivilrechtlichen Kodifikation*, 487.

⁸ Kun: *A magyar igazságügyi kormányzat Horváth Boldizsártól Pauler Tivadarrig*, 5–6.; Máthé: *A magyar burzsoá igazságszolgáltatási szervezet kialakulása*, 42–43.; Dárday: *Ötven év*, 68.; Cieger: *Kormány a mérlegen*, 92.; Kajtár: *A 19. századi modern magyar állam- és jogrendszer alapjai*, 158., 188–189., 202.; Mezey: *Miniszterbuktatás 1872-ben*, 451.; Mezey: *A bürtönügy a 17-19. században*, 522.; Bathó: *A magyar kormány szerkezetének változásai és működése egyes aspektusai Magyarországon 1848 és 1944 között*, 104.; Horváth: *Emléktörédek köz- és magánéletéből*, 82., 84.

⁹ Kozári: *A dualista rendszer*, 39.; Bató: *Büntetőjogi adalékok a jogbiztonság-fogalom kialakulásához*, 46.

¹⁰ Máthé: *A magyar burzsoá igazságszolgáltatási szervezet kialakulása*, 173., 175.; Kozári: *A dualista rendszer*, 39.; Bató: *Büntetőjogi adalékok a jogbiztonság-fogalom kialakulásához*, 46.

magyar törvényeket, hanem a jogalkotás előrehaladásával fokozatosan váltották fel a joganyagot.¹¹

A téma szempontjából releváns jogi környezet felvázolása a jogalkotás eljárásának, a törvénykezési szervezet kiépítésének, a tágan értelmezett magánjognak és büntetőjognak a bemutatásával történhet. Az egyes jogterületeket a jogtudományi törekvések, a hatályosuló jogi normák és a kodifikációs eredmények jellemzik.

A közjog és jogalkotás

A magyar köztudományi irodalom a vizsgált időszakban a kiegészítés magyarázatával és a rendszer leírásával volt elfoglalva, alapvetően történeti érvelést alkalmazott, a megjelenő modern jogintézményeket is középkori előzményekre vezette vissza. A modernebb, jogfejlesztést jobban elősegítő dogmatikai irányzat csak 1887-ben jelent meg.¹² Mivel a jogalkotás minőségét alapvetően befolyásolja az adott jogtudományi terület fejlettsége, a dogmatikai háttér hiánya hozzájárult a szabadságjogok törvényi szabályozásának elmaradásához.

Az 1867 februárjában megalakult Andrassy-kormány és az Igazságügyminisztérium előtt hatalmas feladat állt: a modern kapitalista működést lehetővé tevő jogrendszer kiépítése. A kormánypárt és a balközép álláspontja nem tért el ebben, a feladatokat tulajdonképpen már 1866-ban meghatározták.¹³ A kodifikációs módszerekről azonban komoly politikai és szakmai vitákat folytattak a külföldi példák és a korábbi tapasztalatok nyomán. Alapvetően két lehetőség merült fel: az egyöntetűséget biztosító egyszemélyi előkészítés vagy a többféle véleményt is tükröző bizottsági munka. A vizsgált korszakban mindkét módszert kipróbálták a büntetőjogban és a magánjogban is. Az egy szerző által összeállított tervezet sikeres volt a büntetőjogban (Csemegei Károly) és a kereskedelmi jogban (Apáthy István), de nem működött a magánjogi törvénykönyv esetén. A bizottsági kidolgozás viszont nem volt eredményes, nem született ilyen törvény. A többek közreműködésével történő előkészítés egyik sajátos formája volt az ankét, amelyen a jogtudomány, a szakmai szervezetek és a politikai pártok képviselői is részt vettek. Az átfogó adóreformok kidolgozására tartott szakértekezlet munkájának eredményéből sem lett azonban jogszabály.¹⁴

¹¹ *A Magyar Kir. Igazságügyminisztérium működése 1867-1872. évig*, 34.; Sarlós: *Közigazgatás és hatalompolitika*, 19.; Máthé: *A magyar burzsoá igazságszolgáltatási szervezet kialakulása*, 102, 118, 130.; Kajtár: *A 19. századi modern magyar állam- és jogrendszer alapjai*, 161.; Kozári: *A dualista rendszer*, 39.; Bató: *Büntetőjogi adalékok a jogbiztonság-fogalom kialakulásához*, 46.; Kisteleki: *Erdély és Magyarország második egyesülése*, 284–285.; Stipta: *Az erdélyi bírósági rendszer közjogi alapjai*, 294.; Antal: *A Magyar Királyi Igazságügyminisztérium története*, 13.

¹² Jakab: *A magyar alkotmányjog-tudomány története és jelenlegi helyzete*, 159., 162–164.; Szente: *Kormányzás a dualizmus korában*, 175–176., 197, 206–207., 211–212.

¹³ Máthé: *A magyar burzsoá igazságszolgáltatási szervezet kialakulása*, 18., 33., 139–140.; Mezey: *A magyar polgári büntetőügy kezdetei*, 148.; Cieger: *Kormány a mérlegen*, 83.; Kozári: *Tisza Kálmán és kormányzati rendszere*, 136., 177.; Cieger: *„Királyi demokrácia”*, 57.; Navratil: *A jogászhiatásrendek története Magyarországon*, 52.; Homoki-Nagy: *A magánjogi kodifikáció mint alkotmányos feladat*, 312.; Nánási: *A Csemegei-kódex születése*, 12.; Máthé: *Közép-Európa újkori születése*, 85.

¹⁴ Kun: *A magyar igazságügyi kormányzat*, 5.; Kovács: *A magánjogi kodifikációval kapcsolatos elvi viták*, 87.; Balogh: *Magyar magánjogi kodifikációs törekvések*, 252–255.; Balogh: *A közigazgatási és a jogalkotási szervezet*, 59–62.; Cieger: *Lónyay Menyhért*, 216–218.; Cieger: *„Királyi demokrácia”*, 56., 63.; Mezey: *Három jogászkarrier*, 46.; Homoki-Nagy: *A magánjogi kodifikáció mint alkotmányos feladat*, 311–313.; Mezey: *„A föltétlen igazság és a társadalom fenntartásának érdeke”*, 42.

A büntető törvénykönyv megszületéséhez vezető folyamat kodifikációs szempontból nem a kiegyezést követően kezdődött, hanem Deák Ferencnek bizottságok kiküldésére irányuló javaslatával 1866-ban. Ez a kidolgozandó törvények meghatározására és a javaslatok elkészítésére is kiterjedt, tehát kormány hiányában az előkészítést is magában foglalta.¹⁵ Ez a még a rendi időszből származó hagyomány még a következő években is felbukkant, amikor az ellenzék megkérdőjelezte a kormányzat jogát törvényjavaslat kidolgozására.¹⁶

A kormány jogalkotási terveit elvileg a kormányprogram tartalmazhatta volna, de a korszakban ilyen valójában nem készült, csupán a miniszterelnök tartott egy rövid bemutatkozó beszédet.¹⁷ Az 1869-es trónbeszéd ezzel szemben viszonylag részletes igazságügyi törvényalkotási programot tartalmazott, amit a későbbiekben az ellenzék számon is kért a miniszternek.¹⁸ A törvényalkotás két szakaszra osztható: a kormányzati előkészítés az előszentesítésig tartott, ezt követte az országgyűlésen a törvényhozási vita. Folyamatos, érdemi és szakszerű előkészítő munka 1869 előtt nem mutatható ki, a szövegezés alapvetően változhatott az országgyűlési vitában is. A tervezetek elkészítéséről a minisztériumok gondoskodtak, a minisztertanácsi tárgyalás és jóváhagyás után kerültek előszentesítésre.¹⁹ A jó minőségű kodifikációs munka költséges, így nem meglepő, hogy a költségvetési vitákban merült fel a legtöbb politikai és szakmai vita annak szervezetéről.²⁰ Az országgyűlési tárgyalások során három megoldás körvonalazódott: egy kormánytól független szerv (az elvetett államtanács) felállítása, az igazságügyi minisztériumon belüli előkészítés és egy a minisztériumok feletti, de kormányhoz tartozó előkészítő szerv terve.²¹

A kezdeti modell az igazságügyi miniszter felügyelete alá helyezett jogszabály-előkészítés volt. Horvát Boldizsár azonban már 1867 áprilisában megkezdte a tervezetek elkészítésének kiszervezését, összehívott egy szakértekezletet. Az eszközzel élt Pauler Tivadar is a törvény-

¹⁵ Kovács: *A magánjogi kodifikációval kapcsolatos elvi viták*, 81–82.; Csizmadia: *A jogi hagyományok*, 39.; Révész: *A sajtószabadság érvényesülése Magyarországon*, 23.; Pesti: *A törvényelőkészítés folyamatának fejlődése*, 583–584.; Balogh: *Magyar magánjogi kodifikációs törekvések*, 247–248.; Balogh: *Az általános rész kérdése*, 79.; Balogh: *A közigazgatási és a jogalkotási szervezet*, 63.; Pesti: *Az újkori magyar parlament*, 200–201.; Cieger: *A magyar országgyűlés a dualizmus korában*, 162.

¹⁶ Cieger: *Kormány a mérlegen*, 96.

¹⁷ Cieger: *Kormány a mérlegen*, 94.; Cieger: *Lónyay Menyhért*, 303, 312–313.; Szente: *Kormányzás a dualizmus korában*, 273–274, 358.; Cieger: *A magyar országgyűlés a dualizmus korában*, 69.

¹⁸ Mérei: *Magyar politikai pártprogramok*, 12.; Máthé: *A magyar burzsoá igazságszolgáltatási szervezet kialakulása*, 31–32.; Révész: *A sajtószabadság érvényesülése Magyarországon*, 28.; Kajtár: *A 19. századi modern magyar állam- és jogrendszer alapjai*, 102.; Nánási: *A Magyar Királyi Ügyészség története*, 20.; Kozári: *Andrássy Gyula*, 133.; Nánási: *A Csemegei-kódex születése*, 12.; Mezey: *„...ez a szervezet minden tekintetben bevált”*, 329.; Cieger: *A magyar országgyűlés a dualizmus korában*, 44., 86.

¹⁹ Mezey: *Törvény-előkészítés a dualista Magyarországon*, 170., 174–176.; Cieger: *Lónyay Menyhért*, 304.; Cieger: *Kormány a mérlegen*, 85.; Máthé: *A kodifikáció szervezetének kialakulása*, 179–182.; Máthé: *A jogreformok alkotmányos tárgyalásának előkészítése*, 178.; Cieger: *A magyar országgyűlés a dualizmus korában*, 162–165., 168., 171–173., 176.

²⁰ Szászi: *Adatok az Igazságügyminisztérium ügyintézésének történetéhez*, 191.; Máthé: *A magyar burzsoá igazságszolgáltatási szervezet kialakulása*, 126–128., 130.; Balogh: *Magyar magánjogi kodifikációs törekvések*, 249.; Balogh: *Az általános rész kérdése*, 79.; Máthé: *A kodifikáció szervezetének kialakulása*, 190.; Mezey: *Deák Ferenc és Horvát Boldizsár*, 82.; Balogh: *A közigazgatási és a jogalkotási szervezet*, 64.; Mezey: *A kiegyezés jogpolitikájának kialakítása*, 35.

²¹ Kovács: *A magánjogi kodifikációval kapcsolatos elvi viták*, 87.; Máthé: *A magyar burzsoá igazságszolgáltatási szervezet kialakulása*, 130.; Máthé: *A kodifikáció szervezetének kialakulása*, 193.

kezési szervezet kapcsán 1873-ban, Perczel Béla pedig a büntető törvénykönyv tervezetének megvitatását oldotta meg szűk körű értekezlettel.²² A minisztériumon kívüli szakember felkérésére 1870 előtt került csak sor a nagy kódexek kapcsán, s tipikusan kormánypárti képviselők kaptak megbízást. A szakmai háttér nélküli egyszemélyi kodifikáció már akkor is illuzórikusnak tűnt. Nemcsak ellenzéki oldalon kifogásolták a gyakorlatot, hanem miniszter (Ghyczy Kálmán) is használhatatlannak minősítette ezeket a tervezeteket.²³ A minisztériumok feladatmegosztása és a struktúra az 1870-es évekre stabilizálódott, azonban az Igazságügyminisztérium belső szervezete többször változott. Kezdetben az örökölt ügyintézési és ügykezelési szabályok alapján működött a kodifikációs tevékenység a minisztériumban, csak 1870-ben adtak ki szabályzatot.²⁴ A legtöbb tervezet a minisztériumon belül készült, erre 1872 előtt egy külön osztály működött. A kortársak ezt nem tartották hatékonynak, a jogszabályok számát és minőségét, a munka gyorsaságát is többször vitatták. Mindössze három szakember dolgozott a törvényelőkészítő osztályon, az állományt fokozatosan töltötték fel fogalmazókkal, majd berendeléssel a bíróságokról pótolták a hiányzó szakértelmet.²⁵

²² *A Magyar Kir. Igazságügyminisztérium működése*, 30.; Löw Tóbiás: *A magyar büntető-törvénykönyv javaslatának előterjesztése*. Magyar Igazságügy, 2. évf. (1874) 6. sz. 415–416.; Löw (szerk.): *A magyar büntető-törvénykönyv a büntettekéről és vétségekről (1878:5. tcz.) és teljes anyaggyűjteménye*, 23–24.; Fayer: *A büntetőjog története*, 258–259.; Finkey: *Az 1843-i büntetőjogi javaslatok száz év távlatából*, 47.; Kovács: *Közjogi harcok a Csemegi-kódex parlamenti vitáiban*, 100.; Csizmadia: *A jogi hagyományok*, 39.; Máthé: *A magyar burzsoá igazságszolgáltatási szervezet kialakulása*, 118., 176.; Mezey: *A büntetőjogi reform koncepciója Horvát Boldizsár igazságügy-minisztériusége idején*, 638–639.; Mezey: *A magyar polgári büntetőjog kezdetei*, 149.; Mezey: *Deák Ferenc és Horvát Boldizsár*, 84–85.; Balogh: *A közigazgatási és a jogalkotási szervezet*, 64.; Mezey: *A kiegyezés jogpolitikájának kialakítása*, 36.; Cieger: *„Királyi demokrácia”*, 63.; Barna: *Az állam elleni bűncselekmények szabályozása*, 63–64.; Mezey: *A büntetőjogi kodifikáció kérdése*, 192.; Mezey: *Das ungarische bürgerliche Strafrecht*, 510.; Mezey: *A büntetőjog a 17–19. században*, 544.; Nánási: *A Csemegi-kódex születése*, 13., 17.; Mezey: *„A föltétlen igazság és a társadalom fenntartásának érdeke”*, 40.; Mezey: *„...ez a szervezet minden tekintetben bevált”*, 331–332.; Antal: *A Magyar Királyi Igazságügyminisztérium története*, 60.

²³ Szászi: *Adatok az Igazságügyminisztérium ügyintézésének történetéhez*, 195; Máthé: *A magyar burzsoá igazságszolgáltatási szervezet kialakulása*, 127., 132.; Mezey: *Törvény-előkészítés a dualista Magyarországon*, 172–173.; Cieger: *Kormány a mérlegen*, 86–88.; Balogh: *Az általános rész kérdése*, 80., 85.; Máthé: *A kodifikáció szervezetének kialakulása*, 191.; Balogh: *A közigazgatási és a jogalkotási szervezet*, 64.; Mezey: *A kiegyezés jogpolitikájának kialakítása*, 35.; Cieger: *„Királyi demokrácia”*, 63.; Barna: *Az állam elleni bűncselekmények szabályozása*, 162–163.; Homoki-Nagy: *A magánjogi kodifikáció mint alkotmányos feladat*, 312.; Homoki-Nagy: *Geschichte der zivilrechtlichen Kodifikation*, 490.; Nánási: *A Csemegi-kódex születése*, 13.; Mezey: *„...ez a szervezet minden tekintetben bevált”*, 331–332.; Antal: *A Magyar Királyi Igazságügyminisztérium története*, 60.

²⁴ Szászi: *Adatok az Igazságügyminisztérium ügyintézésének történetéhez*, 192., 194–195., 198.; Máthé: *A magyar burzsoá igazságszolgáltatási szervezet kialakulása*, 118.; Cieger: *Kormány a mérlegen*, 84.; Szente: *Kormányzás a dualizmus korában*, 248.; Antal: *Az Igazságügyi Minisztérium története*, 17–18.; Bathó: *A magyar kormány szerkezetének változásai*, 104.; Antal: *A Magyar Királyi Igazságügyminisztérium története*, 13.

²⁵ *A Magyar Kir. Igazságügyminisztérium működése*, 30.; Szászi: *Adatok az Igazságügyminisztérium ügyintézésének történetéhez*, 188, 191, 195, 198, 204.; Máthé: *A magyar burzsoá igazságszolgáltatási szervezet kialakulása*, 118., 126–128., 130–132.; Dárday: *Ötven év*, 72.; Mezey: *Törvény-előkészítés a dualista Magyarországon*, 175.; Cieger: *Kormány a mérlegen*, 86.; Balogh: *Magyar magánjogi kodifikációs törekvések*, 249.; Balogh: *Az általános rész kérdése*, 79–80., 84.; Balogh: *A közigazgatási és a jogalkotási szervezet*, 64.; Máthé: *A kodifikáció szervezetének kialakulása*, 190–194.; Mezey: *A kiegyezés jogpolitikájának kialakítása*, 34.; Cieger: *Lónyay Menyhért*, 304–

Részben erre is visszavehető, hogy megjelent a belső egyszemélyi kidolgozás, Csemegi Károly több törvényt is jegyzett.²⁶ Hátráltatta az eredményes munkát, hogy a minisztériumi szakkönyvtár 1867-ben nagyon hiányos volt, így a kodifikációra elkülönített költségvetés egy részét könyvekre fordították.²⁷ A külföldi tanulmányutak sem váltották be a reményeket, sem az angliai esküdtszékek tapasztalatait (Szilágyi Dezső), sem a francia közjegyzői szervezet ismeretét (Bogdány Lajos) nem hasznosították később.²⁸ A jogalkotás szakszerűbbé válását jelzi ugyanakkor, hogy a felsőbbíróságok nemcsak statisztikai adatszolgáltatással, hanem javaslattétellel is bekapcsolódtak. A polgári törvénykezési rendtartás „ízekre szedése” a Semmítőszék önálló kezdeményezése volt, a bűnösség hiányában történő felmentésre vonatkozó álláspontját a Kúria viszont már miniszteri felkérésre fejtette ki.²⁹

A jogszabály-előkészítés hiányosságai miatt 1872 nyarán felállt a közvetlenül kormány alá rendelt hat tagú kodifikációs testület, amely a minisztériumokból érkező tervezeteket vizsgálta át. Hiába végzett alapos véleményező munkát, ezen az úton nem született törvény, ráadásul a kormányon belül nem támogatták működését, az Igazságügyminisztérium féltékenyen tekintett rá, ezért 1874-ben megszűnt. A feladat részben visszakerült az Igazságügyminisztériumhoz, de már nem önálló osztály foglalkozott a jogalkotással.³⁰

Az elkészült tervezetet a miniszter terjesztette a minisztertanács elé. Az első években előkészítetlen volt az ülés, még a témákról sem tájékoztatták előre a miniszterelnököket, a jegyzőkönyvet is Horvát Boldizsár vezette. A napirend előzetes közlése, a javaslatok időben benyújtása és az írásos indokolási kötelezettség fokozatosan alakult ki, az 1870-es évekre vált egyre szakszerűbbé a működés.³¹ Az előkészítési folyamat kiforratlanságát és az egyes szereplők személyes ambícióit mutatja az az 1869-es eset, amikor a miniszterelnök közvetlenül a minisztérium alkalmazottjának adott sajtójogi kodifikációs feladatot.³² Az előkészítő szakasz lezárása a tervezet előszentesítése, amely az országgyűlésnek való benyújtás feltétele volt.

305.; Antal: *Ecce homo*, 5.; Cieger: *Esettanulmány I.*, 137.; Antal: *A Magyar Királyi Igazságügyminisztérium története*, 13., 15.

²⁶ *A Magyar Kir. Igazságügyminisztérium működése*, 30.; Cieger: „*Királyi demokrácia*”, 64.; Nagy: *Régi és új tendenciák*, 67.; Mezey: *A büntetőjogi kodifikáció kérdése*, 193.; Mezey: *A börtönügy a 17–19. században*, 544.; Mezey: „*A föltétlen igazság és a társadalom fenntartásának érdeke*”, 40.; Antal: *A Magyar Királyi Igazságügyminisztérium története*, 60.

²⁷ Szászi: *Adatok az Igazságügyminisztérium ügyintézésének történetéhez*, 204.; Máthé: *A magyar burzsoá igazságszolgáltatási szervezet kialakulása*, 129.; Máthé: *A kodifikáció szervezetének kialakulása*, 190., 192.

²⁸ *A Magyar Kir. Igazságügyminisztérium működése*, 30.; Kun: *A magyar igazságügyi kormányzat*, 5.; Szászi: *Adatok az Igazságügyminisztérium ügyintézésének történetéhez*, 195.; Máthé: *A magyar burzsoá igazságszolgáltatási szervezet kialakulása*, 128–129.; Máthé: *A kodifikáció szervezetének kialakulása*, 192.; Rokolya: *A közjegyzői intézmény fejlődése*, 19.; Antal: *Ecce homo*, 5., 20., 61.

²⁹ Máthé: *A magyar burzsoá igazságszolgáltatási szervezet kialakulása*, 118., 121–122.

³⁰ Szászi: *Adatok az Igazságügyminisztérium ügyintézésének történetéhez*, 188., 195.; Máthé: *A magyar burzsoá igazságszolgáltatási szervezet kialakulása*, 128., 131–132.; Cieger: *Kormány a mérlegen*, 87–88.; Balogh: *Az általános rész kérdése*, 84.; Máthé: *A kodifikáció szervezetének kialakulása*, 191, 193–195.; Antal: *Ecce homo*, 5–6.; Cieger: *Lónyay Menyhért*, 305., 315–317.; Cieger: *A magyar országgyűlés a dualizmus korában*, 115.

³¹ Cieger: *Kormány a mérlegen*, 89–91.; Sente: *Kormányzás a dualizmus korában*, 251–255.; Bathó: *A kormány szerkezete*, 26., 28., 30–32., 35–37.; Bathó: *A magyar kormány szerkezetének változásai*, 20–21.; Horváth: *Emléktöredékek köz- és magánéletéből*, 89.

³² Horváth: *Emléktöredékek köz- és magánéletéből*, 71–72.; Cieger: *Esettanulmány I.*, 136–138.

A tervezetet kidolgozó miniszter feladata volt ennek megszerzése, a sikertelen esetek közé tartozik például az 1868-as állampolgársági javaslat.³³

A kodifikációs folyamat második – formalizáltabb – fázisa az országgyűlési vita és a kihirdetés. A törvénykezdeményezés joga megilletett minden képviselőt, azonban az 1870-es évektől már ritkán fordult elő komplett javaslat benyújtása, a benyújtottakból pedig nem lett törvény. Az uralkodó jogosultságát a minisztereken keresztül gyakorolta, így csak a kormány javaslatából lehetett jogszabály. A hatékonyságot növelte, hogy a kormánypárti belső értekezletek megszürték a képviselői indítványokat, és előzetesen megvitaták a javaslatokat. A törvényjavaslatok képviselőházi tárgyalásának 1848-ból örökölt formája az osztályok szerinti megvitatás volt. A büntetőjogi kodifikáció szempontjából azonban lényegesebb a modern szabizottságok megjelenése. Az intézménynek már 1866-tól vannak előzményei, 1867-ben a miniszter kérte az igazságügyi javaslatok tárgyalására egy bizottság kiküldetését. Az 1874-es házszabály teremtette meg az általánossá válás feltételét, állandóvá tette az igazságügyi bizottságot, de továbbra is lehetőség volt egy-egy törvényhez (bíróügyi szervezet, állampolgárság) különbizottság létrehozására. A büntető törvénykönyv megszületésénél a bizottság kulcsszerepet játszott, nem nyilvános jellege ellenére a sajtó folyamatosan tudósított a tevékenységéről. Aktivitást fejtettek ki az ügyvédi kamarák is 1875-től, de a parlamenti többség nem vette figyelembe beküldött javaslataikat. A plenáris vitában – a sajátos szavazási rendszer miatt – már nem érvényesültek a módosító indítványok. A főrendi ház a kiegyezést követő évtizedben több esetben módosított a képviselőház által elfogadott szövegen, sőt vétóval is élt. Ez a képviselőházzal egyeztetéshez vezetett, azonban egyetlen törvény születését sem akadályozták meg a főrendek.³⁴

A vizsgált korszakban a királyi szentesítés és az országgyűlés mindkét háza előtti kihirdetés zárta le a törvényalkotási folyamatot. A törvények közzététele – néha jelentős késéssel – a füzetes formában megjelent Országos Törvénytárban történt.³⁵

A kihirdetett és hatályba lépett jogszabályok, különösen a büntetőjogi normákat érvényesítő törvénykezési szervezet az ITSZ következtében – az 1848. évi IX. tc. által megszüntetett úriszékek kivételével – visszaállt a forradalom előtti állapotába 1861-ben. Az Andrássy-kormány ennek reformját tekintette a legfontosabb feladatának, így anyagi jogi és büntető-eljárási szabályozás nélkül az igazságszolgáltatási rendszert építette ki először. A reform a

³³ Sarlós: *Közigazgatás és hatalmpolitika*, 31., 33., 38.; Mezey: *Törvény-előkészítés a dualista Magyarországon*, 170., 174.; Cieger: *Kormány a mérlegen*, 81.; Pesti: *Az újkori magyar parlament*, 54.; Kozári: *Tisza Kálmán és kormányzati rendszere*, 259.; Sente: *Kormányzás a dualizmus korában*, 217., 226–233., 235., 239., 336.; Varga: *A magyar állampolgársági jog*, 70.; Bathó: *A kormány szerkezete*, 38–39.; Cieger: *A magyar országgyűlés a dualizmus korában*, 49.; Tóth-Barbalics: *A magyar országgyűlés a dualizmus korában*, 181.

³⁴ Máthé: *A magyar burzsoá igazságszolgáltatási szervezet kialakulása*, 192.; Mezey: *Törvény-előkészítés a dualista Magyarországon*, 173., 175–176.; Mezey: *A magyar polgári büntetőügy kezdetei*, 149.; Pesti: *A törvényelőkészítés folyamatának fejlődése*, 579–585., 588., 592.; Pesti: *Az újkori magyar parlament*, 36., 53., 60–61., 180., 195–197., 199–200., 202–203., 205–206., 210., 250–251., 257–258., 278–279., 282.; Mezey: *Deák Ferenc és Horvát Boldizsár*, 85.; Mezey: *A kiegyezés jogpolitikájának kialakítása*, 35.; Cieger: *„Királyi demokrácia”*, 56., 68., 79–80.; Sente: *Kormányzás a dualizmus korában*, 217., 230., 336., 343.; Korsós-né Delacasse: *Az ügyvédi kamarák megszületése*, 163–167., 169.; Varga: *A magyar állampolgársági jog*, 176.; Navratil: *A jogász hivatásrendek története*, 70., 73.; Nánási: *A Csemegi-kódex születése*, 19.; Cieger: *A magyar országgyűlés a dualizmus korában*, 89, 154–157., 162–168., 171–176., 264.; Tóth-Barbalics: *A magyar országgyűlés a dualizmus korában*, 97., 176–178., 181., 324.

³⁵ Kiss (szerk.): *A magyar hivatalos közlöny 150 éve*, 22–24.; Sente: *Kormányzás a dualizmus korában*, 217., 233., 336–337.; Cieger: *A magyar országgyűlés a dualizmus korában*, 176.

nem átgondolt jogalkotás miatt többlépcsősre sikerült, az 1868–1871-ben kialakított rendszer már 1875-ben korrekcióra szorult. Az 1868. évi polgári törvénykezési rendtartás a felsőbíróságokat alakította át (Semmitőszék, Legfőbb Ítélszék, pesti és marosvásárhelyi királyi tábla), az 1869. évi IV. tc. megteremtette a bírói függetlenséget. Ezt követte az első folyamodású bíróságok rendezéséről szóló 1871. évi XXXI. tc. és életbe léptető törvénye, valamint a részletszabályokat tartalmazó miniszteri rendeletek. A bírósági szervezet alapját 1872-től így a járásbíróságok és a törvényszékek képezték, a jogszabályok hatálya kiterjedt Erdélyre, tehát ebben a vonatkozásban az egyesítés megvalósult. A megbízható statisztikai adatok nélkül létrehozott struktúra azonban túlméretezett lett, ezért az 1873–1874-es heves viták után csökkentették a törvényszékek számát. Mindkét szervezési fázis nyugdíjazási és kinevezési hullámot idézett elő.³⁶

Az ügyészségeket szintén 1872. január 1-jétől állították fel, de a szervezeti szabályokat kivéve teljesen hiányzott a mögöttes jogszabályi háttér. Egy törvényben meghatározott, hierarchikusan felépített szervezet partikuláris, szokásjogi eljárási szabályok alapján képviselte a közvádat szokásjogi bűncselekmények elkövetése esetén, és kért szokásjogban meghatározott büntetést a vádlottra. Ezt nemcsak az ellenzék kifogásolta, hanem Kozma Sándor pesti főügyész is leírta körrendeletében. A kodifikált joganyag hiányában így az ügyészek – belső utasításokkal irányított – jogalkalmazó gyakorlata vált a jogegységesítés eszközüvé. Erdélyben viszont a hatályban lévő osztrák jogot kellett alkalmaznia az új szervezetnek a marosvásárhelyi főügyész irányításával.³⁷

A büntető igazságszolgáltatási rendszer harmadik eleme a nyomozóhatósági feladatokat is ellátó közbiztonsági szervezet (csendbiztosok, pandúrok) volt, amelyet a törvényhatóságok szabályoztak és irányítottak az 1870. évi XLII. tc. után is.³⁸

A tágan értelmezett magánjog

A mindennapi életet átszövő magánjog esetében a korszakhatár egyértelműen az ITSZ megszületése. A kiegyezés után is ez maradt a magyarországi magánjog alapvető jogforrása, emellett a szokásjog és a döntvények tartalmazták a legfontosabb szabályokat. Erdélyben azonban az 1860-as állapotában megmaradt Osztrák Polgári Törvénykönyv határozta meg a magánjogi jogviszonyok szabályait. Az állampolgárság megszerzése és a kereskedelmi forgalom szabályozását is itt lehetett megtalálni, amíg a helyébe lépő magyar szabályozás hatályon kívül nem helyezte a rendelkezéseket.³⁹

A magánjogi tudományosságot 1867 után alapvetően a kodifikációhoz való viszony határozta meg. A „kell-e egységes magánjogi törvénykönyv” kérdésre a válasz általában igenlő

³⁶ Máthé: *A magyar burzsoá igazságszolgáltatási szervezet kialakulása*, 38., 52., 54., 94., 97., 99., 106., 111., 117., 170–171., 177., 190–192., 194.; Nánási: *A Magyar Királyi Ügyészség története*, 35., 66.; Navratil: *A jogászai hivatásrendek története*, 46–47., 52.; Antal: *A büntetőeljárás jogszabályi forrásai*, 611.; Stipta: *Az erdélyi bírósági rendszer*, 294–295.; Antal: *A Magyar Királyi Igazságügyminisztérium története*, 51.

³⁷ Máthé: *A magyar burzsoá igazságszolgáltatási szervezet kialakulása*, 117., 155–156., 159., 168.; Nánási: *A Magyar Királyi Ügyészség története*, 20., 22–24., 26–32., 34–43., 50., 52–57., 59., 61–62., 71–72.; Stipta: *Az erdélyi bírósági rendszer*, 295.; Mezey: „...ez a szervezet minden tekintetben bevált”, i. m.

³⁸ Csapó: *Ráday Gedeon és a szegedi királyi biztosság*, 14–16.; Pétervári: *A járások kialakítása*, 100., 138–139., 169.

³⁹ Homoki-Nagy: *A magánjogi kodifikáció mint alkotmányos feladat*, 316–317.; Homoki-Nagy: *Geschichte der zivilrechtlichen Kodifikation*, 487., 500.; Homoki-Nagy: *Magánjog*, 340–342., 345., 352.

volt, de a tradicionális bírói szokásjogot fenntartó álláspontnak is voltak támogatói. A kodifikációt szorgalmazók között nem volt egyetértés abban, hogy milyen alapon kezdjenek hozzá ehhez, a kódex milyen rendszerű legyen, az osztrák mintát kövesse-e vagy a modernebb német törekvéseket. Az 1867 áprilisában az igazságügyi miniszter által összehívott értekezlet az utóbbi mellett foglalt állást, előrevetítve a későbbi tudományos orientációt. Emellett az osztrák magánjog is megőrizte létjogosultságát és tanszékét, hiszen az élő jog részét képezte.⁴⁰

A magánjogi kodifikáció végigkísérte a dualizmust, a szaksajtóban folyó vitákkal párhuzamosan már 1867-ben elindultak munkálatok, de nem született kézzelfogható eredmény. Horvát Boldizsár a rendszerről szóló döntés után személyesen kérte fel Hoffmann Pált az általános rész kidolgozására. A tervezet a minisztérium költségére nyomtatásban megjelent, és nyilvános vita kezdődött, azonban a beérkezett észrevételeket már nem dolgozták fel. Részterületeken azonban születtek törvények (például: gyámsági jog, végrendekezés), és 1875-ben korszerű kereskedelmi kódexet is elfogadtak.⁴¹

A polgári perjog kodifikációja látszólag sikeres volt, az 1868. évi LIV. tc. azonban nem felelt meg a várakozásoknak. Az Ökröss Bálinthoz köthető, írásbeli perre épülő javaslatot az országgyűlési bizottság alaposan átdolgozta, de kérdéses volt az elfogadása, ezért a plénumon Deák Ferenc javaslatára érdemi vitára nem került sor. Így, bár ideiglenesnek szánták, 1914-ig hatályban maradt a keletkezése pillanatában is korszerűtlen perrendtartás.⁴²

A tágan értelmezett büntetőjog

Az ITSZ a legnagyobb visszalépést a büntetőjog területén eredményezte, a személyes szabadság biztosítását és a bírói önkény kizárását jelentő kódexek kiiktatásával visszavetette a modern állam kiépítését. A szokásjogi büntetőjog visszaható hatályának előírásával jogbizonytalanságot idézett elő, tág teret adott a hatósági visszaéléseknek, egyúttal elbizonytalanította a bűnüldözés szereplőit.⁴³ A büntetőjog jogforrásai között így 1867–1880 között – az 1869. évi IV. tc. és a 1880. évi XXXVII. tc. rendelkezéseiből kikövetkezhetően, valamint a korabeli szakirodalom alapján – a törvények, rendeletek, szabályok és szabályrendeletek, továbbá a

⁴⁰ Eckhart: *A Jog- és Államtudományi Kar története*, 505.; Menyhárd: *A polgári jog tudománya Magyarországon*, 226–227., 229.; Homoki-Nagy: *A magánjogi kodifikáció mint alkotmányos feladat*, 311–312.

⁴¹ *A Magyar Kir. Igazságügyminisztérium működése*, 6.; Kun: *A magyar igazságügyi kormányzat*, 21.; Kovács: *A magánjogi kodifikációval kapcsolatos elvi viták*, 87.; Balogh: *Magyar magánjogi kodifikációs törekvések*, 250., 255., 263.; Balogh: *Az általános rész kérdése*, 79–81., 83–84.; Kajtár: *A 19. századi modern magyar állam- és jogrendszer alapjai*, 161.; Balogh: *A közigazgatási és a jogalkotási szervezet*, 64–65.; Mezey: *A kiegyezés jogpolitikájának kialakítása*, 35.; Homoki-Nagy: *A magánjogi kodifikáció mint alkotmányos feladat*, 309., 311–313., 315–316.; Homoki-Nagy: *Geschichte der zivilrechtlichen Kodifikation*, 487–490.; Kozári: *Andrássy Gyula*, 186.; Homoki-Nagy: *Magánjog*, 352.; Mezey: „...ez a szervezet minden tekintetben bevált”, 331.; Antal: *A Magyar Királyi Igazságügyminisztérium története*, 66–67., 69.

⁴² Dárday: *Ötven év*, 71.; Máthé: *A magyar burzsoá igazságszolgáltatási szervezet kialakulása*, 25–28., 106., 111., 117.; Cieger: „*Királyi demokrácia*”, 63.; Antal: *A Magyar Királyi Igazságügyminisztérium története*, 69–70.

⁴³ Degré: *A magyar büntetőjoggyakorlat általános jellemzése*, 15–16.; Kajtár: *A 19. századi modern magyar állam- és jogrendszer alapjai*, 96., 99., 159., 203.; Bató: *Törvényesség törvény nélkül*, 36–39.; Nagy: *Régi és új tendenciák*, 64.; Mezey: *A börtönügy a 17–19. században*, 522–524.

szokásjog említendő.⁴⁴ A reformkori jogalkotás a váltójog és a csődjog szabályozása során bűncselekményi tényállásokat is megállapított, ezek is hatályban voltak.⁴⁵ A sajtóvétségeket a rendeleti úton hatályba léptetett 1848. évi XVIII. tc. tartalmazta.⁴⁶ A büntető eljárásjog rendeleti szintű jogforrásai között a statárium is fellelhető.⁴⁷ Erdélyben az osztrák anyagi sajtójog, büntető törvénykönyv és perrendtartás 1860-as szövege maradt hatályban, az új bírósági szervezet és az ügyészség ezeket alkalmazta. Az erdélyi csendőrség irányításába 1876-ig nem szólhatott bele a magyar kormányzat.⁴⁸ Fiumében az osztrák sajtójog, büntető törvénykönyv és perrendtartás érvényesült. A Határőrvidéken a polgárosítás előtt az osztrák katonai büntető kódex és az 1862-es sajtótörvény határozta meg a büntetőjogi felelősségre vonás szabályait.⁴⁹

Az áttekinthetetlen joganyag és szervezeti struktúra nagyban hozzájárult a közbiztonság romlásához. A főügyési körrendeletek a joggyakorlat egységesítését szolgálták, azonban ennek hatását még nem sikerült feltérképezni. A korszak büntetőbíráskodásáról szóló egyetlen elemzés szerint az új bírósági szervezet nem befolyásolta az ítélkezés színvonalát, az 1872 előtti és utáni peranyagok ugyanazokat a következtetlenségeket és hibákat mutatják.⁵⁰

A büntetőjog-tudomány a jogforrási környezetnek megfelelően átmeneti állapotban volt, egyszerre voltak jelen az elavult szokásjoghoz kapcsolódó leíró jellegű és a modern nemzetközi törekvéseket feldolgozó munkák. Az 1848 előtti korszerűtlen kézikönyveket (Szlemenics Pál, Kassay Adolf) kis módosításokkal újra kiadták. A jogalkalmazók teljes bizonytalanságát Pauler Tivadar kézikönyve (1864–1865) jelentősen csökkentette, mivel a modern törvénykönyvek felépítésének megfelelően rendezte össze a régi szokásjogot, az 1843-as büntetőjogi bizottsági javaslatokat és az osztrák kódexeket. Pontos tényállásokat fogalmazott meg, ismertette a legmodernebb külföldi irányzatokat, és magyarázatokkal fűzött a rendelkezésekhez. Ez orientálta a bírakat és ügyvédeket, de a szabad választás lehetősége miatt nem pótolhatta a törvényeket. Hasonló szerkezetű volt Körösi Sándor (1872–1874) és Kautz Gusztáv (1873) könyve, Schnierer Aladár csak anyagi jogi általános részt jelentetett meg (1873). A kézikönyvek nem a hatályos jogot magyarázták, hanem a törvényt helyettesítették. Monográfia-irodalom csak a börtönügy területén említhető, tényállások és pontos eljárási szabályok

⁴⁴ Degré: *A magyar büntetőjoggyakorlat általános jellemzése*, 15–17.; Bató: *Büntetőjogi adalékok a jogbiztonság-fogalom kialakulásához*, 48–49.; Bató: *Törvényesség törvény nélkül*, 31–33.; Mezey: *A börtönügy a 17–19. században*, 522–523.

⁴⁵ Nánási: *A Magyar Királyi Ügyészség története*, 56.

⁴⁶ Révész: *A sajtószabadság érvényesülése Magyarországon*, 225.; Deák–Tamás: *Sziszifuszok küzdelme*, 99., 102., 105.

⁴⁷ Antal: *A büntetőeljárás jogszabályi forrásai*, 611.; Antal: *A Magyar Királyi Igazságügyminisztérium története*, 62.; legújabban, pontatlan adatokkal: Tóth: *A rögtönbíráskodás története Magyarországon*, 150.

⁴⁸ *A Magyar Kőr. Igazságügyminisztérium működése*, 34.; Máthé: *A magyar burzsoá igazságszolgáltatási szervezet kialakulása*, 81.; Révész: *A sajtószabadság érvényesülése Magyarországon*, 51–53., 221.; Csapó: *A Magyar Királyi Csendőrség története*, 13–16., 18.; Nánási: *A Magyar Királyi Ügyészség története*, 56.; Antal: *A büntetőeljárás jogszabályi forrásai*, 612.; Nánási: *Büntetőjog*, 297., 321–323.; Deák–Tamás: *Sziszifuszok küzdelme*, 100., 105.; Pétervári: *A járások kialakítása*, 101.

⁴⁹ Révész: *A sajtószabadság érvényesülése Magyarországon*, 51.; Bató: *Törvényesség törvény nélkül*, 32.; Nánási: *A Magyar Királyi Ügyészség története*, 56.; Antal: *A büntetőeljárás jogszabályi forrásai*, 612.

⁵⁰ Degré: *A magyar büntetőjoggyakorlat általános jellemzése*, 25–27.; Csapó: *Ráday Gedeon és a szegedi királyi biztosság*, 16., 18.; Nánási: *A Magyar Királyi Ügyészség története*, 57.

hiányában ugyanis nem lehet egy-egy problémakört mélyrehatóan vizsgálni. A szaksajtóban a szabadságvesztés végrehajtási kérdéseit és a kodifikáció lépéseit tárgyalták.⁵¹

A büntető anyagi jog kodifikációjának szükségességét minden politikai szereplő és a jogásztársadalom egésze átérezte. Horvát Boldizsár választóihoz intézett beszéde 1869-ben jelzi, hogy a Deák-párt egyértelműen felvette azt programpontjai közé, a balközép inkább általában véve beszélt a törvénykezés javításáról, csak 1875-ben a zempléni pontok nevesítette a büntető törvénykönyvet. A függetlenségi képviselők a halálbüntetés és a testi büntetések eltörlését emelték ki.⁵² Az igazságügyi reformok közül a kormány egyértelműen a törvénykezési szervezet és a polgári eljárás szabályozását preferálta, így a büntetőjog háttérbe szorult.⁵³ A kodifikáció sorrendje a sajtótörvénnyel kapcsolatban is felmerült, Horvát ragaszkodott a büntető kódex elsődlegességéhez.⁵⁴ Az 1843-as javaslat szükséges módosításokkal történő hatályba léptetése többször napirenden volt. A szakirodalom említi Maximilian Függer von Rechtsborn 1870-es években készített, eddig ismeretlen szövegű átdolgozását.⁵⁵ A kodifikáció kiszervezésének egyik példája a Horvát Boldizsár 1867-es felkérésére Csatskó Imre által 1869 novemberében benyújtott változat. Az eddigi adatok szerint Csatskó a Deák-féle 1843-as javaslatot ténylegesen korszerűsítette, de a tervezet eddig ismeretlen okból és időpontban elutasításra került, a kodifikációs munka új irányt vett. Ezzel az 1843-as javaslat karrierje véget ért, a kortárs büntetőjogászok legnagyobb megdöbbenésére.⁵⁶ Az átdolgozás elvetésére többféle magyarázat született: Horvát lemondása, a '43-as tervezethez való túlzott kötődés, az 1878. évi V. tc. általános indokolása nyomán a tervezet alacsony színvonala, valamint a kormányzat politikai paradigmaváltása, amely az állam védelmére helyezte a hangsúlyt.⁵⁷ Csatskó javított az eredeti szövegen, viszont a javaslat ki nem küszöbölt dogmatikai megoldásai, a szövegezési technika és a nem kellően absztrakt tényállások már meghaladottak voltak. Célravezetőbb lehetett a modernebb külföldi kódexeket és a friss szakirodalmat

⁵¹ Degré: *A magyar büntetőjoggyakorlat általános jellemzése*, 16–17.; Dárday: *Ötven év*, 74.; Mezey: *A magyar polgári büntetőjog kezdetei*, 131–132., 134., 142.; Bató: *Törvényesség törvény nélkül*, 33–34.; Nánási: *A Magyar Királyi Ügyészség története*, 57.; Nagy: *Régi és új tendenciák*, 53, 65–66.; Mezey: *A büntetőjog a 17–19. században*, 524–525.; Nánási: *A Csemegi-kódex születése*, 16., 18.

⁵² Mérei: *Magyar politikai pártprogramok*, 11–12., 21., 101.; Mérei (összeáll.): *A magyar polgári pártok programjai*, 85., 88.; Degré: *A magyar büntetőjoggyakorlat általános jellemzése*, 27.; Kozári: *Tisza Kálmán és kormányzati rendszere*, 63., 135.; Homoki-Nagy: *A magánjogi kodifikáció mint alkotmányos feladat*, 312.

⁵³ Kovács: *Közjogi harcok a Csemegi-kódex parlamenti vitáiban*, 100.; Máthé: *A magyar burzsoá igazságszolgáltatási szervezet kialakulása*, 117.; Dárday: *Ötven év*, 71.

⁵⁴ Révész: *A sajtószabadság érvényesülése Magyarországon*, 29.; Deák–Tamás: *Sziszifuszok küzdelme*, 99., 105.; Horváth: *Emléktörödékek köz- és magánéletemből*, 71.; Cieger: *Esettanulmány I.*, 139., 140.

⁵⁵ Fayer: *Az 1843-ik évi büntetőjogi javaslatok anyaggyűjteménye IV.*, LXXX., CXVI.; Degré: *A magyar büntetőjoggyakorlat általános jellemzése*, 15.; Mezey: *A magyar polgári büntetőjog kezdetei*, 142.; Kajtár: *A 19. századi modern magyar állam- és jogrendszer alapjai*, 159–160.; Antal: *Az Igazságügyi Minisztérium története*, 49.; Mezey: *„A föltétlen igazság és a társadalom fenntartásának érdeke”*, 39.; Bató: *„Átadva Minister Urnak...”*, 81–82.

⁵⁶ Körösi Sándor: *A magyar büntetőjoggyakorlati javaslatról*. Jogtudományi Közlöny, 9. évf. (1874) 49. sz. 385.; D[árday] S[ándor]: *A büntetőjoggyakorlat II*. Jogtudományi Közlöny, 9. évf. (1874) 46. sz. 361.; Bató: *„a használt erőszak miatt valakinek halála következett”*, i. m.; Bató: *„...azt néki büntethető cselekvényül betudni lehessen...”*, i. m.; Bató: *„Átadva Minister Urnak...”*, i. m.

⁵⁷ Löw: *A magyar büntető-törvénykönyv javaslatának előterjesztése*, 415–416.; Csizmadia: *A jogi hagyományok*, 39.; Cieger: *„Királyi demokrácia”*, 65., 67., 71.; Nánási: *A Csemegi-kódex születése*, 13.

alapul véve új tervezetet készíteni, mint egy mitikus, ám korszerűtlen normaszöveget javítani.

Az ellenzék folyamatosan napirenden tartotta a leganakronisztikusabb büntető-szokásjogi intézmények hatályon kívül helyezését, ennek eredménye lett kisebb politikai csatározások után a testi fenyték, a bilincs és a vérdíj eltörlése (1871. évi LII. tc.). A törvénykezési szervezeti törvények kódex hiányában tartalmaztak büntetőjogi tényállásokat, az 1871. évi VIII. tc. a hivatali büntetteket, az ügyvédi rendtartás (1874. évi XXXIV. tc.) a zugírászatot.⁵⁸

Pontosan meg nem állapítható időpontban, feltehetően Bittó István igazságügyi minisztertől kapta Csemegi Károly a megbízást a törvénykönyv elkészítésére, amelynek befejezéséről a közvélemény 1873-ban értesült. A tervezetből két javaslat benyújtása után végül 1878. május 29-én lett kihirdetett törvény. A készítés fázisai, az egyes szövegállapotok, viták és az indokolás Löw Tóbiás anyaggyűjteménye nyomán már a hatályba lépést követően közismertté váltak. A kutatás jórészt ma is erre épít. A javaslatok és a kapcsolódó szakmai vita nagy érdeklődést váltott ki, az ügyvédi egyletek és a szaklapok is alakították a diskurzust. A kódex a kihágásokról szóló törvénnyel (1879. évi XL. tc.) együtt 1880. szeptember 1. napjával, Fiumében október 1-jén lépett hatályba.⁵⁹ Ezzel megteremtődött a büntető anyagi jog területén a jogegység, és érvényesült az anyagi jogi legalitás elve.

A büntető eljárási jog kodifikációja teljesen eltérően alakult, hiszen komolyan fel sem merült az 1843/1844-es javaslatok átdolgozása, viszont már 1867 májusában új rendeletek jelentek meg. Az alaki jog szabályozása rendszerint együtt jár a törvénykezési szervezet változásaival, azonban ez nem érvényesült, csak az alapvető szervezeti törvények elkészülte után látott neki az igazságügyi kormányzat a büntető perrendtartás előkészítéséhez.⁶⁰ A jogalkotás részterületekkel indult, az anyagi sajtójog szabályozása után megjelent az 1848-as rendeletre épülő első sajtóesküdszéki rendelet, amelyet hamarosan követtek a kiegészítések és pontosítások. A kormányzat elégedetlen volt a szabályozással, az 1870-es évek közepéig egymást érték a meg nem valósult módosítási tervek.⁶¹ A 19. századi büntető eljárásjog történetének legellentmondásosabb eleme a folyamatosan fennálló statárium, amely a rendes

⁵⁸ Máthé: *A magyar burzsoá igazságszolgáltatási szervezet kialakulása*, 54., 56., 185., 188.; Mezey: *A kiegyezés jogpolitikájának kialakítása*, 40.; Cieger: „*Királyi demokrácia*”, 68.; Nánási: *A Magyar Királyi Ügyészség története*, 56.; Korsós né Delacasse: *Az ügyvédi kamarák megszületése*, 83.; Kozári: *Andrássy Gyula*, 186.; Tóth-Barbalics: *A magyar országgyűlés a dualizmus korában*, 178.

⁵⁹ *A Magyar Kir. Igazságügyminisztérium működése*, 30.; Löw: *A magyar büntető-törvénykönyv javaslatának előterjesztése*, 114.; Löw: *A magyar büntető-törvénykönyv*, 7–12.; Fayer: *Deák Ferencz és a magyar büntető-törvénykönyv*, 50.; Kajtár: *A 19. századi modern magyar állam- és jogrendszer alapjai*, 203., 222.; Nánási: *A Magyar Királyi Ügyészség története*, 74.; Nagy: *Régi és új tendenciák*, 67.; Mezey: *A büntetőjogi kodifikáció kérdése*, 193.; Mezey: *A börtönügy a 17–19. században*, 544–545., 548–549.; Mezey: „*A föltétlen igazság és a társadalom fenntartásának érdeke*”, 40., 42.; Nánási: *A Csemegi-kódex születése*, 16–19., 21.; Antal: *A Magyar Királyi Igazságügyminisztérium története*, 60–61.

⁶⁰ *A Magyar Kir. Igazságügyminisztérium működése*, 33–34.; Nánási: *A Magyar Királyi Ügyészség története*, 52–53., 55., 74.; Antal: *A büntetőeljárás jogszabályi forrásai*, 611.; Antal: *A Magyar Királyi Igazságügyminisztérium története*, 63–64.

⁶¹ Sarlós: *A sajtószabadság és eljárási biztosítékainak fő vonásai*, 196–197., 201.; Máthé: *A magyar burzsoá igazságszolgáltatási szervezet kialakulása*, 77., 81.; Révész: *A sajtószabadság érvényesülése Magyarországon*, 32., 36–39.; Cieger: *Lónyay Menyhért*, 309–311.; Nánási: *A Magyar Királyi Ügyészség története*, 57.; Antal: *A büntetőeljárás jogszabályi forrásai*, 611–612.; Cieger: *Esettanulmány I.*, 133–136., 139.; Deák–Tamás: *Sziszifuszok küzdelme*, 101–103., 111.; Antal: *A Magyar Királyi Igazságügyminisztérium története*, 62.

büntetőeljárástól eltérő, kivételes eljárási forma, tipikusan valamilyen krízishelyzetben kerül bevezetésre. Az eljárás a végletekig egyszerűsített, az eljárási garanciák és alapelvek mellőzése jellemzi, a jogorvoslat és a kegyelmezés kizárt. Mivel eredeti formájában bűnösség esetén kizárólag halálbüntetést lehetett kiszabni, így az arányos büntetés elvével is ellentétes. Az Andrassy-kormány „alkotmányos” megoldással az 1846-os statáriális rendeletet léptette kis módosítással hatályba 1867. augusztus 21-én, majd 1868 novemberében újraszabályozta.⁶² Erdélyre vonatkozóan a magyar sajtóesküdtszéki rendelkezéseket megismételve 1871 májusában adtak ki új szabályozást, így az 1852-es osztrák sajtóvétségi eljárás itt is hatályon kívül került.⁶³ A kormányzat érzekelte az új törvénykezési szervezet kódex hiánya miatti működési problémáit, ezért egy ideiglenes, csak a törvényszéket szabályozó javaslatot nyújtottak be 1872 márciusában. A javaslat az országgyűlés feloszlása miatt azonban már nem került tárgyalás alá, így Bittó miniszter megküldte a pesti főügyésznek zsinórmértékül. Kozma ki is adta körrendeletben, hogy a szakaszokra való hivatkozás nélkül kezdjék el alkalmazni. A törvényszékek egy része nem igazodott ehhez, de másfél év múlva a budapesti ítélőtábla, 1878-ban pedig a Kúria is elfogadta az alkalmazását. A formális törvényességet súlyosan sértő módon valósult meg tehát a Sárga könyvként elnevezett és 1899-ig alkalmazott szabályrendszer bírói recepciója.⁶⁴

A jogászság

Az így létrehozott joganyagot a jogászság alakította, értelmezte és alkalmazta. A magyar jogásztársadalom történetének hőskora a dualizmus, ekkor alakult ki a három klasszikus hivatásrend, épültek ki az intézmények, és fogalmazódtak meg a szerepfelfogások. A jogászság összetétele és önképe a politikatörténet szemszögéből is kulcsfontosságú, mivel az országgyűlési képviselők kétharmada ebből a körből került ki.⁶⁵ A jogásszá válás feltételeit az 1855-ös tanulmányi és vizsgarend 1861-es módosítása határozta meg. A képzést a doktori fokozatot adó pesti egyetem mellett hat állami és nyolc felekezeti jogakadémia biztosította, igen egyenetlen színvonalon. A reform már a kiegyezés évében felmerült, s az egyeztetések és javaslatok nyomán – a kolozsvári egyetem 1872-es megalakítását követően – 1874–1875-ben sor került rá. A jogakadémiai képzés idejének négy évre emelése, a vizsgarendszer rögzítése, a képzés kettéválasztása államtudományi és jogtudományi doktorátust adó irányokra, valamint a bírói, ügyvédi és közjegyzői állások képesítési feltételeinek szervezeti törvényekben történő meghatározása kialakította az új rendszert. A magántanári kinevezések (habilitáció) meghonosítása és a tanszékek számának növelése a szakmai hátteret erősítette volna, de a

⁶² 130. A m. kir. igazságügy miniszteriumnak 1867. aug. 21-dikén kelt rendelete, az ország minden törvényhatóságához, a rögtönbírósági szabályok tárgyában, 367.; 120. A m. kir. igazság- s belügyi ministereknek 1868. évi nov. 5-én kelt rendelete, Magyarország valamennyi törvényhatóságához: melylyel a legfelsőbb helyen jóváhagyott új rögtön-bírósági szabályok közöltetnek, 520.; a kialakulás feltételeiről: Bató: *Adalékok a statáriális eljárás korai történetéhez Magyarországon*, 51–60.

⁶³ Máthé: *A magyar burzsoá igazságszolgáltatási szervezet kialakulása*, 81.; Révész: *A sajtószabadság érvényesülése Magyarországon*, 52–53.; Antal: *A büntetőeljárás jogszabályi forrásai*, 612.; Deák–Tamás: *Sziszifuszok küzdelme*, 104.; Antal: *A Magyar Királyi Igazságügyminisztérium története*, 63.

⁶⁴ *A Magyar Kir. Igazságügyminisztérium működése*, 33–34.; Sarlós: *A sajtószabadság*, 197.; Nánási: *A Magyar Királyi Ügyészség története*, 50., 52–53., 55.; Antal: *A büntetőeljárás jogszabályi forrásai*, 623.; Antal: *A Magyar Királyi Igazságügyminisztérium története*, 63.

⁶⁵ Navratil: *A jogász hivatásrendek története*, 7–9., 29., 47.; Cieger: *A magyar országgyűlés a dualizmus korában*, 100., 325.

feltételek (könyvtár, elhelyezés) ehhez nem voltak adottak. A jogakadémiák számának csökkentése és a kibocsájtott jogászok számának mérséklése többször felmerült, a vizsgarendszer sem igazolta az előfeltevéseket, így a változtatás igénye folyamatosan jelen volt.⁶⁶

Az ügyvédség az első hivatásrend, itt alakult ki a professzió összes eleme. Ez a réteg vált a gazdasághoz kötöttsége folytán a jobbiztonság élharcosává és a jogállami értékek képviselőjévé, aktívan részt vett a jogrendszer alakításáról folytatott diskurzusokban. A joganyag kidolgozásában történő közreműködési kísérleteit a politika általában elutasította.⁶⁷ Az 1865-től sorra alakuló – ügyvédi oklevéllel rendelkezők előtt nyitott – ügyvédi egyletek szakosztályokban tárgyalták meg a legfrissebb javaslatokat (például: ügyvédi rendtartás) és a tagjaik által felvetett jogi-szakmai problémákat (például: börtönügy, bíróságok szervezése). Az egyletek könyvtárakat létesítettek, lapokat fizettek elő, felolvasásokat szerveztek, valamint képviselték a német jogászggyűlésen a magyar ügyvédséget. Az állásfoglalásokat és belső híreiket a „közlönyül” választott szaklapokban tették közzé, de beadványokat is intéztek az országgyűléshez vagy a minisztériumhoz. Német mintára 1870-re megszervezték a jogászggyűlést, amely az igazságügyi kormányzat, a felsőbbíróságok és az ügyészség támogatását is élvezve teret biztosított a szakmai párbeszédhez.⁶⁸ Az ügyvédi rendtartás hatályba lépésével 1875-től megalakult a huszonnégy ügyvédi kamra, amelyek nemcsak öngazgatási feladatokat láttak el, hanem az egyleti hagyományokat követve részt kívántak venni a jogalkotásban.⁶⁹ A közhitelességi szervezet közjegyzőkről szóló törvénnyel történt modernizálása következtében létrejött egy csoport, amely kamarákba szervezve részben az ügyvédi aktivitás hagyományait örökölte tovább.⁷⁰

A bírói és az ügyészi hivatásrend esetében nem alakult ki a professzionalizációra utaló valamennyi jellemző, mivel ezek erőteljesen kötődtek az államhoz. Kiforratlan volt a szerepfelfogásuk, nem vettek részt aktívan a jogi modernizációban, az átszervezések és a hatalmas

⁶⁶ Eckhart: *A Jog- és Államtudományi Kar története*, 484., 486., 499–501., 504–505., 507–508., 511., 513., 537., 548., 550., 555., 563.; Máthé: *A magyar burzsoá igazságszolgáltatási szervezet kialakulása*, 180.; Ladányi: *Törekvések, kísérletek a jogászképzés reformjára*, 9–15.; Nagy: *A jogi oktatás fejlődése és aktuális kérdései*, 59–60., 62.; Antal–Balogh: *A Jog- és Államtudományi Kar*, 145–149.

⁶⁷ Eckhart: *A Jog- és Államtudományi Kar története*, 505.; Máthé: *A magyar burzsoá igazságszolgáltatási szervezet kialakulása*, 177., 179., 185.; Nánási: *A Magyar Királyi Ügyészség története*, 71.; Korsós né Delacasse: *Az ügyvédi kamarák megszületése*, 37., 42.; Navratil: *A jogászai hivatásrendek története*, 8., 13., 18., 30–31., 46., 69–73., 76–77., 80.; Cieger: *A magyar országgyűlés a dualizmus korában*, 101.; Máthé: *Közép-Európa újkori születése*, 112.

⁶⁸ Máthé: *A magyar burzsoá igazságszolgáltatási szervezet kialakulása*, 50.; Dárday: *Ötven év*, 73.; Nagy: *A magyar jogi folyóirat irodalom fejlődésének vázlata*, 57., 60.; Mezey: *A magyar polgári börtönügy kezdetei*, 142–143.; Ladányi: *Törekvések, kísérletek a jogászképzés reformjára*, 11.; Cieger: *„Királyi demokrácia”*, 56., 64.; Korsós né Delacasse: *Az ügyvédi kamarák megszületése*, 37., 41–43., 45–47.; Nánási: *A Magyar Királyi Ügyészség története*, 28., 58., 74.; Rokolya: *A közjegyzői intézmény fejlődése*, 30–31., 34.; Nánási: *A Csemegi-kódex születése*, 17.; Papp: *„Össze-vissza kuszálva van ismét minden párt vezéreszme nélkül”*, 41–42.

⁶⁹ Korsós né Delacasse: *Az ügyvédi kamarák megszületése*, 91–92., 163–167., 169.; Navratil: *A jogászai hivatásrendek története*, 13., 70., 73.; Cieger: *A magyar országgyűlés a dualizmus korában*, 264.; Papp: *„Össze-vissza kuszálva van ismét minden párt vezéreszme nélkül”*, 43.

⁷⁰ Eckhart: *A Jog- és Államtudományi Kar története*, 505.; Máthé: *A magyar burzsoá igazságszolgáltatási szervezet kialakulása*, 177., 186.; Nánási: *A Magyar Királyi Ügyészség története*, 71.; Rokolya: *A közjegyzői intézmény fejlődése*, 34., 38., 48., 49., 87.; Navratil: *A jogászai hivatásrendek története*, 46.

mennyiségű új joganyag inkább a konzervativizmust erősítette bennük, nem tartották jelentős értéknek a jogállamiságot.⁷¹

A jogi saksajtó

A jogtudomány speciális helyzete, a politikához fűződő szoros kapcsolata következtében másképpen kell kezelni a jogi saksajtót, mint más tudományágak hasonló fórumait. Nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a jogtudományi lapok szerzői és olvasói gyakran a politikai mezőben is mozognak, így könnyen politikai támadásnak bélyegezhető szakmai kritikák, illetve tudományos álláspontnak álcázható politikai jelszavak. A büntetőjog különösen kitétt ennek a jelenségnek: a bűnözéstől való félelem jelensége indokolatlanul szigorú fellépésre sarkallhatja a szavazatokra vágó politikust, egyes szakmai problémák (például: halálbüntetés) pedig „hitbéli” kérdésnek tekinthetők.

A sajtójog és sajtópolitika

A jogi saksapok működésének kereteit az általános sajtójog határozta meg.⁷² A formális szabályoknál érdekesebb a kormányzati sajtópolitika, amely a mozgásteret biztosította a jogalkotás és jogalkalmazás iránt érdeklődők információhoz juttatásához. A vizsgált időszakban a kormányzat összetett, nem túl sikeres sajtópolitikát folytatott, amelynek központi szerve a miniszterelnökség alá rendelt sajtóosztály volt. A sajtófigyelés mellett ellátott hivatalos tájékoztató feladatokat, valamint közreműködött a támogató és a represszív eszközök alkalmazásában.⁷³ A sajtótámogatás különböző formái a politikai lapok tekintetében bírtak jelentőséggel, a saksapok ugyanis nem fejthettek ki érdemi közvélemény-formáló hatást.⁷⁴ A megtorló eszköznek is használt sajtópererek a jogi saksapokat nem érték el, azonban ez irányú komoly saksmai érdeklődésről tanúskodnak cikkeik.⁷⁵

A jogi saksajtó számára a sajtópolitika eszköztárából a legfontosabb a hivatalos tájékoztatás volt jogpolitikai kérdésekről és várható jogszabályváltozásokról. A kormányzat elvileg központosította a sajtóközlemények kiadását, de ez nem nagyon működött. A minisztériumok kapcsolattartókat jelöltek ki (például: Szilágyi Dezső az Igazságügyminisztériumból), akik adatokkal látták el a sajtóosztályt, és továbbították a tervezett közleményeket. A sajtóközleményeknek három típusa alakult ki: a saksértelmet nem igénylő politikai híreket a sajtóosztály írta, az összetett közleményekhez az adatokat a minisztériumok szolgáltatották és a miniszterelnökségen állították össze közleménnyé, a tisztán saksmai hírek a minisztériumokban születtek, és a sajtóosztály csak a célközönségnek megfelelő elhelyezéséről gondos-

⁷¹ Navratil: *A jogászai hivatásrendek története*, 18., 29–30., 63., 67–68.

⁷² Révész: *A sajtószabadság érvényesülése Magyarországon*, 32.; Deák–Tamás: *Sziszifuszok küzdelme*, 99–100., 102–104.

⁷³ Révész: *A sajtószabadság érvényesülése Magyarországon*, 78–83., 86., 143–145.; Cieger: *Kormány a mérlegen*, 97.; Kozári: *Andrássy Gyula*, 157.; Révész: *Önálló vagy összehangolt sajtópolitika Pesten 1867 után*, 160–168., 171.; Deák–Tamás: *Sziszifuszok küzdelme*, 107, 110–113., 115., 530., 532–533., 539–541, 544–545.

⁷⁴ Révész: *A sajtószabadság érvényesülése Magyarországon*, 103., 127., 130.; Deák–Tamás: *Sziszifuszok küzdelme*, 119.

⁷⁵ Révész: *A sajtószabadság érvényesülése Magyarországon*, 148., 155., 183–184., 186., 190–191, 198–199., 201., 203., 226.; Kozári: *Tisza Kálmán és kormányzati rendszere*, 438.; Nánási: *A Magyar Királyi Ügyészség története*, 43.; Révész: *Önálló vagy összehangolt sajtópolitika*, 173.; Deák–Tamás: *Sziszifuszok küzdelme*, 123.

codott. A büntetőjogi kodifikáció eseményei ez utóbbi csoportba tartoztak. A központi sajtópolitika fontos feladata volt a helyreigazító cikkek előállítására és közzétételére.⁷⁶

A nemzetközi kutatások eredményei

A jogi szaksajtó jogtörténeti kutatási eredményeit közétevé kötet bevezetője szerint a jogi folyóiratok a bírói gyakorlat, a közigazgatási praxis, a jogtudomány és a társtudományok metszéspontjában helyezkednek el. A szaklapoknak központi szerepük van a jogtudomány tudománytörténetében a 18. század végétől, a 19. századtól pedig nyilvános teret biztosítanak a szakmai vitáknak. A rovatstruktúra és a publikációs politika eltéréseire az olvasóközönség vásárlási döntéssel reagál, így a lapokban nemcsak a jogászok, közigazgatási szakemberek, hallgatók és tudósok véleménye tükröződik, hanem egy szélesebb köré is.⁷⁷ A jogi szaklapok megjelenését alapvetően két jelenség befolyásolja: az alkotmányjogi változások és a jogi „iskolák” kialakulása. A jogi kultúra mellett számos tényező határozza meg a lapok számát, összetételét és a rovatokat. Kisebb államokban a tudományt és a praxist egyaránt lefedő szaklapok jellemzők, Németországban a tradicionális egyetemi környezet miatt ezek elválnak. A milió és az olvasóközönség eltérése következtében az információk jellege is eltér, az egyetemi oktatóknak a tudományos közlemények, a bírácoknak és ügyvédeknek a kommentárral ellátott döntések, a hivatalnokoknak a hivatalos hírek és a jogalkotás változásaira történő figyelmeztetések, a jogpolitikusoknak az összehasonlító jogi tanulmányok fontosak. A terület nagysága és az állam viszonyulása is befolyásolja a szaklapok működését, a sajtószabadság garanciái és a kapcsolattartás lehetőségei meghatározzák a folytatható diskurzus kereteit. A szaklapok differenciálódhatnak hivatásrendek és jogágak szerint is. A kisebb államokban a nemzeti nyelv jogi nyelvként való elismerésével is összefüggésben áll a szaklapok kiadási gyakorlata.⁷⁸ A magyar fejlődést feltehetően legjobban befolyásoló osztrák jogi szaklapkiadás a 19. század elejére nyúlik vissza, a '30-as évekre megszilárdul a struktúra és a rovatrendszer. A vizsgált időszakban is vegyes tartalmú lapok jelentek meg, de eltérő hangsúlyokkal. Folyamatosan közzétettek kommentált jogeseteket, később döntvényeket is.⁷⁹

A magyar kutatástörténet

Az irodalom-, politika- és eszméletörténeti munkákban korábban kizárólag forrásként és illusztrációként használt sajtó komplex társadalomtörténeti szempontú kutatása kiemelt figyelmet szentel a politikai sajtó szerepének a polgári jogállam kiépítésében.⁸⁰ Ennek a kérdésnek a vizsgálata azonban nem lehet teljes a szakmai háttérrel biztosító jogi szaksajtó jellegzetességeinek feltárása nélkül.

⁷⁶ Cieger: *Kormány a mérlegen*, 97.; Révész: *A sajtószabadság érvényesülése Magyarországon*, 89–91., 94.; Nánási: *A Csemegi-kódex születése*, 16., 19.; Révész: *Önálló vagy összehangolt sajtópolitika Pesten 1867 után*, 160., 169., 173–180., 182.; Deák–Tamás: *Sziszifuszok küzdelme*, 118.

⁷⁷ Stolleis: *Juristische Zeitschriften – die neuen Medien*, XI–XIII.

⁷⁸ Brauner: *Juristische Fachzeitschriften in Österreich*, 288.; Stolleis–Simon: *Juristische Zeitschriften in Europa*, 9–13.; Dölemeyer: *Zur Frühgeschichte des juristischen Zeitschriftenwesens in Österreich*, 269–270., 281.; Dölemeyer: *Entstehung und Funktion von juristischen Zeitschriften*, 195.

⁷⁹ Brauner: *Juristische Fachzeitschriften in Österreich*, 305.; Dölemeyer: *Zur Frühgeschichte des juristischen Zeitschriftenwesens in Österreich*, 269–270., 281.; Dölemeyer: *Entstehung und Funktion von juristischen Zeitschriften*, 199–200.

⁸⁰ Lipták: *A modernkori könyv- és sajtótörténeti kutatások állapotáról*, 1122., 1125.

A sajtótörténet-írás szerint a szakmai-tudományos lapok differenciálódása az 1850-es években kezdődött, ekkor jelentek meg az első tudományági lapok.⁸¹ A speciális ismeretanyag folytán a szaksajtó története nem a sajtótörténet „hatáskörébe” tartozik, hanem az adott tudományterület tudománytörténetének része. Ennek megfelelően a jogi szaklapok kialakulásának, működésének és szerepének feldolgozása a jogtörténet feladata. A kutatásnak azonban nem szabad figyelmen kívül hagynia a korabeli politikai sajtót sem, hiszen a jogpolitikai törekvések először a napilapokban jelennek meg.⁸²

Magyarországon a jogi szaklapok kutatása a jogtörténet-tudomány legelhanyagoltabb területe, meg sem jelenik a legújabb tudománytörténeti összefoglalásban.⁸³ Az egyetlen átfogó, teljességre törekvő, az egyes lapok rovat szerkezetét és tematikáját is bemutató feldolgozás Nagy Lajos 1988-ban megjelent tanulmánya.⁸⁴ A frankfurti központú jogi szaksajtó-kutatásba történő bekapcsolódás inkább elszalasztott lehetőség volt, az 1848 utáni időszakot érintő tanulmány ugyanis új adattal nem szolgált.⁸⁵ Egyes kutatásoknál a szerzők kifejezetten megjelölik forrásként a korabeli jogi szaklapokat, a bírósági szervezet, a börtönügy, az ügyészség, a közjegyzők és a jogászság rétegződése kapcsán szerepel jogi sajtóban megjelent közlés.⁸⁶ Akad példa a magánjogi kodifikációs viták egy lapban történő megjelenésének bemutatására is.⁸⁷ Az egy lapra irányuló szisztematikus kutatás azonban hiányzik, mindössze a neoabszolutizmus kori német nyelvű pozsonyi jogi hetilap rovatainak jellegzetességeiről és a közlemények tematikus megoszlásáról született közlemény.⁸⁸

A jogi szaksajtó általános jellegzetességei

A jogi szaklapok megjelenéséhez a modern sajtó kialakulási előfeltételei mellett további tényezők is szükségesek. Alapvető követelmény, hogy a fennálló jogrendszerről a szakemberek szabadon kifejezhessék nézeteiket, tehát a törvények bírálata ne minősüljön jogsértő magatartásnak. A magyar sajtó történetében van egy forrás, amely kétségtelenné teszi ennek a feltételnek a fennállását. Ráth Károly királyi jogügyi igazgató a *Magyar Ujság* 1867–1868 fordulóján megjelent cikke kapcsán fejtette ki, hogy minden megszorítás nélkül bonckés alá lehet venni a törvényeket, azok jó vagy kártékony voltát be lehet mutatni, sőt akár izgatni is lehet ellenük alkotmányos keretek között.⁸⁹

A szaklapok nemcsak a vélemények kifejtésének fórumai, hanem a jogászság – akár napi szintű – információforrásai is az alkalmazandó joganyagról és annak értelmezéséről. Az utóbbi körbe tartozik a felsőbbbíróságok gyakorlata, amely az elvi jelentőségű ítéletek közzétételének útján orientálja a jogalkalmazókat. A döntvényekhez való hozzáférés kulcskérdés egy modern jogrendszerben, erre utal az a megjegyzés, hogy a *Jogtudományi Közlönyt* tulajdon-

⁸¹ Miklóssy: *Magyar revü-kísérletek az ötvenes években*, 480.; Batári: *A tudományos szaksajtó kialakulása Magyarországon*, 128., 130.; Lipták: *A modernkori könyv- és sajtótörténeti kutatások állapota*, 1126.

⁸² Nagy: *A magyar jogi folyóirat irodalom fejlődésének vázlata*, 6., 22., 56.; Buzinkay: *A magyar sajtó és újságírás története*, 108.

⁸³ Stipta: *A magyar jogtörténet-tudomány kétszáz éve*, i. m.

⁸⁴ Nagy: *A magyar jogi folyóirat irodalom fejlődésének vázlata*, 22–23., 26.

⁸⁵ Gönczi: *Die ungarische Rechtskultur*, 237–268.

⁸⁶ Máthé: *A magyar burzsoá igazságszolgáltatási szervezet kialakulása*, 14.; Mezey: *A magyar polgári börtönügy kezdetei*, 131–132., 142–145.; Nánási: *A Magyar Királyi Ügyészség története*, i. m.; Rokolya: *A közjegyzői intézmény fejlődése*, 8–9.; Navratil: *A jogász hivatásrendek története*, 11.

⁸⁷ Balogh: *Magyar magánjogi kodifikációs törekvések*, i. m.

⁸⁸ Bató: *Rechtseinheit in der neoabsolutistischen Habsburgermonarchie?* 18–30.

⁸⁹ Révész: *A sajtószabadság érvényesülése Magyarországon*, 189–190.

képpen az erre irányuló kereslet hívta életre.⁹⁰ A közlésre érdemes ítéletek kiválogatása és az elvi tartalom rövid összefoglalójának a megfogalmazása azonban a bíróságok együttműködését is igényelte. A Kúria kezdetben ellentmondásosan viszonyult ehhez, az 1870-es években viszont már a saját határozati gyűjteményéből adta át a jogeseteket. A döntvények egy idő után túlnőttek a lapokon, így melléklapokban, külön féléves mellékletekben, majd döntvénytárakban jelentek meg.⁹¹ A döntvények megszorodásával kapcsolatban azonban a lapok eltérő stratégiát követtek. A többi rovattól való elkülönítés és a periodikus gyűjteményes kiadás helyett a szerkesztőség választhatta azt is, hogy frissen – a helyet más rovatoktól elvéve – közölje a döntvényeket.

Az alkalmazandó jogforrásokhoz való hozzáférés lehetőségei is befolyásolták a jogi szaklapok felépítését és tartalmát. Ha gyorsan és olcsón hozzá lehet jutni a kihirdetett jogszabályokhoz, akkor a szaksajtó nem foglalkozik a közzétételükkel, amennyiben problémát jelent a beszerzés, akkor a gyakoribb megjelenésű szaklapok kihasználják a helyzetet. A törvények közzététele az 1868 áprilisától indult *Országos Törvénytárban* történt, amelyet 1875-ig az igazságügyi minisztérium, majd a *Budapesti Közlöny* szerkesztősége szerkesztett. Kezdetben a kiadást magánvállalkozások intézték, a költségvetés csak 1878-tól finanszírozta azt. A füzetek késtek, megjelentetésük és terjesztésük nagyon körülményes volt.⁹² A rendeletek a hivatalos lapban jelentek meg, csak a jelentősebb és hosszabb ideig hatályban lévőket vették fel a minisztériumok a *Magyarországi Rendeletek Tárába*.⁹³ A *Budapesti Közlöny* hivatalos lapként nemcsak a rendeleteket, a kinevezéseket és fontos ausztriai jogszabályok kivonatát tartalmazta, hanem a nem hivatalos részben országgyűlési beszámolót, külföldi vagy hazai lapokból átvett cikkeket, valamint árverésekről és csődökről szóló értesítéseket is.⁹⁴

A magyar jogi szaksajtóról általánosságban elmondható, hogy a dualizmus idején volt a legnagyobb befolyása a jogpolitika alakítására, hiszen a szerzők között még szép számmal megtalálhatók az igazságügy legfelső vezetői (miniszterek, minisztériumi vezetők, bírák, ügyészek). A folyóiratok híven tükrözték az új jogrendszer kialakításának problémáit, illetve a jogalkotásban és jogpolitikában érvényesülő irányzatokat és folyamatokat. A vizsgált időszakban a jogági, tematikus és hivatásrendi differenciálódás még nem jelentkezett, a lapok vegyes tartalmúak. Jogtudományi tanulmányok megjelentetésére azonban továbbra is lehetőséget biztosítottak az általános tudományos folyóiratok.⁹⁵ Az 1880 előtti jogi szaklapok száma – feltehetőleg a fogalom definiálatlansága miatt – pontosan nem ismert, 1884-ig huszonhárom lapot sikerült azonosítani, egyetlen felsorolás sem teljes.⁹⁶ A példányszámokra vonatkozóan csak 1867 első negyedévről vannak információk, a későbbi időszakra nem folyt célzott kutatás.⁹⁷ Egy-egy szerző publikációs listája alapján úgy tűnik, hogy nem kapcsolód-

⁹⁰ Dárday: *Ötven év*, 68.

⁹¹ Máthé: *A magyar burzsoá igazságszolgáltatási szervezet kialakulása*, 125–126.; Dárday: *Ötven év*, 72.; Nagy: *A magyar jogi folyóirat irodalom fejlődésének vázlatja*, 59.; Kajtár: *A 19. századi modern magyar állam- és jogrendszer alapjai*, 219.

⁹² Kiss: *A magyar hivatalos közlöny*, 22–24.; Cieger: *A magyar országgyűlés a dualizmus korában*, 176.

⁹³ Kiss: *A magyar hivatalos közlöny*, 21., 24–25.

⁹⁴ Kiss: *A magyar hivatalos közlöny*, 21–22.; Buzinkay: *A magyar sajtó és újságírás története*, 187.; Deák–Tamás: *Sziszifuszok küzdelme*, 107.

⁹⁵ Nagy: *A magyar jogi folyóirat irodalom fejlődésének vázlatja*, 25–26., 29–30., 56.; Máthé: *A magyar burzsoá igazságszolgáltatási szervezet kialakulása*, 21–22.; Kajtár: *A 19. századi modern magyar állam- és jogrendszer alapjai*, 55., 205., 219., 252.; Cieger: *„Királyi demokrácia”*, 56.

⁹⁶ Szalády: *A magyar hírlap-irodalom statisztikája*, 249.; Kereszty: *Jogi szaksajtó*, 462.

⁹⁷ Deák: *Suttogások és hallgatások*, 316–321.

tak kizárólagosan lapokhoz, sőt az is előfordult, hogy egy szerkesztő a konkurens folyóiratban publikált.

A szaklapok jogpolitikai információk áramlásában betöltött szerepét két aspektusból lehet vizsgálni: a lapok információszerzését és a belőlük történő tájékozódást. A minisztertanácsai ülések eseményei elvileg nem voltak nyilvánosak, a kormánypárti *Pesti Napló* azonban rendszeresen közölte a döntéseket és néha a vitákat is.⁹⁸ Az országgyűlés osztályainak és bizottságainak ülése csak képviselők számára voltak nyilvánosak, a plenáris ülésről és a társalgókban, folyósokon elhangzottokról viszont az újságírók szabadon tudósíthattak. A sajtó a gyorsaság érdekében nem a hivatalos jegyzőkönyvekből tájékozódott, hanem a még nem ellenőrzött leiratokat használták a beszámolókhöz.⁹⁹ A jogi szaklapok esetében eddig nem vizsgálták ezt a kérdéskört, pedig tudománytörténeti szempontból fontos lenne a kapcsolati háló feltérképezéséhez. A jogi szaksajtó a kormányzat számára fontos információforrás lehet, a jogrendszer hibáiról és a visszaélésekről szóló szakszerű beszámoló a jogalkotáshoz nyújthatnak segítséget. Az biztos, hogy a miniszterelnökségi sajtóosztály 1867-ben a politikai lapok mellett előfizetett mindkét jogi szaklapra.¹⁰⁰ A szerkesztők és a sajtópolitikával foglalkozó kormányzati szereplők közötti kölcsönös bizalmas információcserére az 1860-as évek elejéről van adat, mégpedig Szokolay Istvánra vonatkozóan. A sajtópolitika legsikertelenebb eleme a hivatalos tájékoztatás megszervezése volt, mivel a kormány nem tudta egycsatornássá tenni a híráramlást. A minisztériumoktól teljes törvényjavaslatok kerültek a „kiválasztott” lapokhoz. A Dárday Sándor (*Jogtudományi Közlöny*) és Tauffer Emil (fogalmazó az igazságügyi minisztériumban, majd a lipótvári, később a lepoglavai fegyintézet igazgatója) közötti kapcsolat például az utóbbinak publikációs lehetőséget, a lapnak pedig bizalmas börtönügyi információkat eredményezett.¹⁰¹

A jogtudományi lapok esetén két határterület képzelhető el: a jogpolitikai kérdéseket boncolgató politikai sajtó és a bűnügyi hírekre szakosodott lapok.¹⁰² A szaksajtó határainak kijelölése érdekében célszerű lenne vizsgálni, hogy ugyanazon jogesetek és jogpolitikai kérdések miként jelentek meg ezeken a fórumokon. A kodifikáció folyamatába bekapcsolódott a szaksajtó, előtanulmányokat jelentettek meg, tervezeteket vitattak meg, tudósítottak értekezletekről és vitákról.¹⁰³ Felvetődött külön kodifikációs lap indítása is, de nem talált visszhangra.¹⁰⁴

A kiegyezés időpontjában három jogi szaklap jelent meg, az 1865-ben indult és 1867 szeptemberében a *Jogtudományi Közlöny*be beolvadt, 500 példányszámú *Jogtudományi*

⁹⁸ Szente: *Kormányzás a dualizmus korában*, 253.; Bathó: *A kormány szerkezete*, 27.

⁹⁹ Cieger: *A magyar országgyűlés a dualizmus korában*, 168., 331–332., 343–344., 348.

¹⁰⁰ Révész: *Sajtóirányítás a Deák-párti kormányzat idején Magyarországon*, 215., 229.; Révész: *A sajtószabadság érvényesülése Magyarországon*, 87–88.; Révész: *Önálló vagy összehangolt sajtópolitika Pesten 1867 után*, 172.; Deák–Tamás: *Sziszifuszok küzdelme*, 114., 119.

¹⁰¹ Révész: *A sajtószabadság érvényesülése Magyarországon*, 88., 93.; Mezey: *A magyar polgári börtönügy kezdetei*, 143.; Révész: *Önálló vagy összehangolt sajtópolitika Pesten 1867 után*, 174., 181–182.; Cieger: *A magyar országgyűlés a dualizmus korában*, 160.; Deák–Tamás: *Sziszifuszok küzdelme*, 73., 124., 131.

¹⁰² Buzinkay: *A magyar sajtó és újságírás története*, 178., 187., 199–200.

¹⁰³ Balogh: *Magyar magánjogi kodifikációs törekvések*, 240., 248., 250., 263.; Balogh: *A nyugat-európai kodifikációk hatása*, 61–63.; Homoki-Nagy: *A magánjogi kodifikáció mint alkotmányos feladat*, 311.; Nánási: *A Csemegi-kódex születése*, 17.

¹⁰⁴ Dietrich Ig[nác]: *Indítvány igazságügyi törvényhozásunk érdekében*. *Jogtudományi Közlöny*, 2. évf. (1867) 42. sz. 260.

Hetilap,¹⁰⁵ a *Törvénytészéki Csarnok* (1859–1883) és a *Jogtudományi Közlöny* (1866–1934). A vizsgált időszakban változatos stratégiát követtek a lapok, a legéletképebb a hetilapként megjelenő szaklap volt, amely egyszerre tette lehetővé folytatásokban hosszabb tanulmányok és friss hírek közzétételét, valamint döntvénytári vagy jogági melléklet kiadását. Az elméleti tanulmányokat közlő, negyedéves gyakoriságú *Jog- és Államtudományi Folyóirat* (1871) a *Jogtudományi Közlöny* mellékletjeként is csak egy évet ért meg.¹⁰⁶ Az igazságügyi minisztérium 1868–1870 között *Jogtudományi Szemle* címmel havi kétszeri megjelenéssel tartott fenn kodifikációval foglalkozó fórumot.¹⁰⁷ A szerzőgárda alapján a *Magyar Igazságügy* (1874–1893) havilap mögött is a minisztériumot sejtethetjük, bár ez az impresszumban nem jelent meg.¹⁰⁸ Ezzel ellentétben több ügyvédegylet és a jogászgyűlés hetilapja volt a kodifikációs vitáknak teret adó *Themis* (1870–1871), majd névváltoztatás után *Magyar Themis* (1871–1880), amely 1879-ben *Büntetőjogi Szemle* címmel jogági melléklettel is bővült.¹⁰⁹ A *Jog és Igazság* egyetlen számot ért meg 1876-ban,¹¹⁰ heti hatszor jelent meg a *Curiai Értesítő* (1876–1877) és folytatása, a *Magyar Jogász* (1877–1882).¹¹¹ A debreceni jogász önképzőkör havi kétszeri gyakorisággal saját lapot (*Jogász Szemle*, 1878) tudott megjeleníteni.¹¹²

A Törvénytészéki Csarnok

Az 1859-től Szokolay István által szerkesztett, kedden és pénteken, 1867-ben 700 példányban, fél nagyíven megjelent *Törvénytészéki Csarnok* (1861-ben *Törvényhozási és Törvénytészéki Csarnok*) az 1860-as évek első felében kormányzati támogatást is élvezett. Eredeti koncepciója szerint rovatszerkezete lefedte az összes jogágot, kiterjedt a magyar és külföldi jogalkotásra, a jogesetek közzétételére, érdekesebb magyar és külföldi bűnesetek bemutatására, irodalmi szemlére és hivatalos információk közzétételére. Kezdetben nagy terjedelemben foglalkozott jogpolitikai kérdésekkel, az osztrák jog hatályon kívül helyezése ellen érvelt 1861-ben. A kiegyezés után a kodifikáció sorrendjéről és módjáról, a törvénykezési szervezet átalakításáról, az új perrendtartásról, a békebírósról és az esküdtszékekről jelentek meg tanulmányok. Nagy érdeklődésre számot tartó büntetőpereknek (például: Böszörményi László sajtópere) vagy elvi jelentőségű jogeseteknek nagy teret biztosított a szerkesztőség.

¹⁰⁵ Szalády: *A magyar hírlap-irodalom statistikája*, 98.; Kereszty: *Jogi szaksajtó*, 463.; Kereszty (szerk.): *A magyar és magyarországi időszaki sajtó időrendi áttekintése*, 69., 71., 73., 83.; Nagy: *A magyar jogi folyóirat irodalom fejlődésének vázlatja*, 29–30., 53.; Mezey: *A magyar polgári börtönügy kezdetei*, 131., 142., 144.; Gönczi: *Die ungarische Rechtskultur*, 263.; Deák: *Suttogások és hallgatások*, 297., 318–319.; Deák–Tamás: *Sziszifuszok küzdelme*, 460.

¹⁰⁶ Szalády: *A magyar hírlap-irodalom statistikája*, 98.

¹⁰⁷ Szalády: *A magyar hírlap-irodalom statistikája*, 98–99.; Kereszty: *Jogi szaksajtó*, 463.; Nagy: *A magyar jogi folyóirat irodalom fejlődésének vázlatja*, 35–36., 60–61.; Mezey: *A magyar polgári börtönügy kezdetei*, 132., 144.; Nánási: *A Magyar Királyi Ügyészség története*, 23–24.

¹⁰⁸ Szalády: *A magyar hírlap-irodalom statistikája*, 138.; Kereszty: *Jogi szaksajtó*, 463.; Nagy: *A magyar jogi folyóirat irodalom fejlődésének vázlatja*, 36–37., 61–62.; Mezey: *A magyar polgári börtönügy kezdetei*, 132.

¹⁰⁹ Szalády: *A magyar hírlap-irodalom statistikája*, 151–152., 228.; Kereszty: *Jogi szaksajtó*, 463.; Nagy: *A magyar jogi folyóirat irodalom fejlődésének vázlatja*, 37–38., 63.; Mezey: *A magyar polgári börtönügy kezdetei*, 132.; Nánási: *A Magyar Királyi Ügyészség története*, 42.; Rokolya: *A közjegyzői intézmény fejlődése*, 29., 94.; Nánási: *A Csemegi-kódex születése*, 17.

¹¹⁰ Szalády: *A magyar hírlap-irodalom statistikája*, 98.; Kereszty: *Jogi szaksajtó*, 463.

¹¹¹ Szalády: *A magyar hírlap-irodalom statistikája*, 29., 139–140.; Kereszty: *Jogi szaksajtó*, 463.

¹¹² Szalády: *A magyar hírlap-irodalom statistikája*, 97–98.; Kereszty: *Jogi szaksajtó*, 463.

Témaválasztása azonban fokozatosan a magánjog és a polgári törvénykezés irányába toltott el, a lap a kormányzat jogalkotási tevékenységét rendszeresen bírálta.¹¹³ A tanulmányok kikoptak a lapból, átvették a helyüket az egy jogesetből kiinduló, napi joggyakorlatban jelentkező értelmezési problémákról írt cikkek, amelyek körül kisebb vita is kialakulhatott. A szerkesztőség a gyorsaságot kihasználva az eredeti forrásból származó döntvények közzététele mellett döntött, nem hoztak létre a korszakban melléklapot. A *Törvényszéki Csarnok* a jogalkotás minőségét illetően igen kritikus álláspontot foglalt el, kifejezetten támadta a minisztérium kodifikációban közreműködő munkatársait. A terjedelem növelése a kodifikációra tekintettel az 1868. évi 97. számban felmerült, Szokolay az előfizetők számától tette függővé, de végül nem valósult meg. A kodifikációs viták érdekében között a lap törvényjavaslatokat, beszámolt országgyűlési ülésekről. Emellett teret biztosított az ügyvédi egyleteknek, s a debreceni, az eperjesi és a temesvári ügyvédi egyesület közlönyéül választotta, az 1868. évi 13. számtól külön rovatban szerepeltek híreik. A jogforrásokhoz való hozzáférés nehézségeivel függ össze, hogy fontosabb igazságügyi törvényeket és rendeleteket is közzétettek. Rendszeresen adtak hírt a kinevezésekről és 1871 végén a pályázatokról az új bírói és ügyészi álláshelyekre.

A Jogtudományi Közlöny

A korszak legtekintélyesebb és legállandóbb jogi szaklapja az 1866-tól hétfőnként közép-nagyságú íven megjelent, kezdetben Ökröss Bálint, az egyesüléstől Dárday Sándor által szerkesztett, 1867-ben 400 példányban kiadott *Jogtudományi Közlöny* volt. A lap Horvát Boldizsár igazságügyi minisztersége alatt szorosan kapcsolódott a kormányzathoz, Dárday csak 1871 nyarán mondott le minisztériumi állásáról. A rovatszerkezete lefedte a lehetséges területeket, jogpolitikai kérdések, tanulmányok, külföldi kodifikációs törekvések bemutatása, recenziók, hivatalos információk, a napi gyakorlatban előforduló problémákra figyelemfelhívások és jogesetek egyaránt szerepeltek benne. Tematikusan nem szűkült le, minden jogág és jogterület helyet kapott benne, a magánjogi kodifikáció mellett a törvénykezési szervezetről, a polgári perjogról, a büntető anyagi jogról és eljárásról, illetve a börtönügyről jelentek meg itt közlemények. Munkatársai között megtalálható minden jogász hivatásrend képviselője, több ügyvédi kamara (például: pécsi) szakközlönyének tekintette. *Büntetőjogi Szemle* címmel 1872-ben melléklapja is indult. Az elvi jelentőségű felsőbbírási ítéleteket 1868-tól külön melléklapban (*Curiai Ítéletek, Curiai Határozatok*) tették közzé, ebből fejlődött ki az önálló, mutatózott, tematikus döntvénytár.¹¹⁴ Horvátnak az 1869-es választási kampányban

¹¹³ Szalády: *A magyar hírlap-irodalom statistikája*, 231.; Kereszty: *Jogi szaksajtó*, 463–464.; Kereszty (szerk.): *A magyar és magyarországi időszaki sajtó*, 58–59., 61., 63., 65., 67., 69., 71., 74., 88.; Révész: *Sajtóirányítás a Deák-párti kormányzat idején*, 215., 229.; Miklóssy: *Az ötvenes évek folyóirat-történetének szakaszait*, 415.; Miklóssy: *Szakmai és tudományos lapok*, 507.; Révész: *A sajtószabadság érvényesülése Magyarországon*, 87., 190–191.; Nagy: *A magyar jogi folyóirat irodalomfejlődésének vázlata*, 28., 36., 55., 61.; Mezey: *A magyar polgári börtönügy kezdetei*, 131–132.; Busa (összeáll.): *Magyar sajtóbibliográfia*, 128., 217., 220.; Gönczi: *Die ungarische Rechtskultur*, 262.; Deák: *Suttogások és hallgatások*, 98., 150–151., 159., 294., 320–321.; Révész: *Önálló vagy összehangolt sajtópolitika Pesten 1867 után*, 172.; Deák–Tamás: *Sziszifuszok küzdelme*, 114., 321., 330.

¹¹⁴ Szalády: *A magyar hírlap-irodalom statistikája*, 29., 98.; Kereszty: *Jogi szaksajtó*, 463.; Kereszty (szerk.): *A magyar és magyarországi időszaki sajtó*, 71., 73., 81.; Máthé: *A magyar burzsoá igazságszolgáltatási szervezet kialakulása*, 22., 50., 125.; Révész: *Sajtóirányítás a Deák-párti kormányzat idején*, 215., 229.; Révész: *A sajtószabadság érvényesülése Magyarországon*, 87., 198.; Dárday: *Ötven év*, 68., 72.; Nagy: *A magyar jogi folyóirat irodalomfejlődésének vázlata*, 29–34.,

elmondott, kodifikációs programot tartalmazó, már említett beszédét is közzétették, az első néhány évben számos esetben feltétel nélkül támogatták a minisztérium javaslatait és álláspontját, mivel a szerzőgárda egy része a legiszlációs osztály munkatársai közül került ki. Ez Horvát lemondása után megváltozott, megjelentek a kritikus hangok is.

A kodifikált büntetőjog hiányából fakadó problémák

Az 1867–1880 közötti időszak tágran értelmezett – eljárási és végrehajtási szabályokat is magában foglaló – büntetőjogával kapcsolatos problémák nem ismeretlenek a korszak történész kutatói előtt. A Ráday Gedeon királyi biztos által 1868 és 1872 között folytatott betyárüldözések során a korabeli szokásjogi eljárási követelményeket sem tartották be, a sajtó és az országgyűlés hangos volt a „rugalmasan” kezelt processzuális normák visszhangjától.¹¹⁵ Jól dokumentált Böszörményi László 1868-as sajtópere és annak következményei is, az esküdteknek szóló esküdtbírósi elnöki kioktatás vádbeszédnek beillő jellege azonban kevesebb figyelmet kapott, amit a korabeli szaksajtó a rossz szabályozásra vezetett vissza.¹¹⁶ Gyilkosság miatt alapos gyanú nélkül vizsgálati fogságban töltött hét évről szóló híradás és ahhoz hasonlóak is találhatóak a szakirodalomban.¹¹⁷ Ez azonban átvezet egy másik problémához, a büntető anyagi jog kodifikálatlanságához. A büntetőeljárás ugyanis az állam büntető igényének érvényesülését szolgáló folyamat, akkor indul, ha büntetendő cselekmény elkövetésének gyanúja merül fel. A bűnvádi eljárás a terheltet rendkívül hátrányosan érinti, így lehetőleg (például: ha a magatartás nem bűncselekmény) el kell kerülni. A szokásjogi büntetőjog jellegzetessége az, hogy a büntetendő cselekmények körét a bírói gyakorlat határozta meg, így csak az eljárás végén derülhetett ki, hogy egy adott cselekmény bűncselekmény-e. Különösen igaz ez olyan időszakokra, amikor a szokásjogi környezet nem szervesen fejlődik, nincs stabil bírósi szervezet és hosszú időn át követett gyakorlat.

A helyzetértékelés

Bauszner József 1872-ben így foglalta össze a büntetőjog állapotát: „Azon híres országbírói értekezéslet, mely politikai tekintetből kiindulván a hazai törvényeket visszaállította és a volt osztrák törvényeket hatályon kívül helyezte, kétségkívül jogéletünkön a legsúlyosabb sérelmeket okozta és tíz év óta olyan anarchiát teremtett, melynek nincs hasonló alakja bármely

54., 57–60.; Mezey: *A magyar polgári büntetőügy kezdetei*, 131–132., 142–145.; Balogh: *Magyar magánjogi kodifikációs törekvések*, 264.; Kajtár: *A 19. századi modern magyar állam- és jogrendszer alapjai*, 55., 60.; Gönczi: *Die ungarische Rechtskultur*, 262–265.; Nánási: *A Magyar Királyi Ügyészség története*, 22–23., 28., 37., 39., 42.; Korsós né Delacasse: *Az ügyvédi kamarák megszületése*, 42.; Rokolya: *A közjegyzői intézmény fejlődése*, 9, 28–30., 34., 38., 86–87., 94., 119.; Navrátil: *A jogász hivatásrendek története*, 63.; Buzinkay: *A magyar sajtó és újságírás története*, 190.; Homoki-Nagy: *A magánjogi kodifikáció mint alkotmányos feladat*, 311.; Homoki-Nagy: *Geschichte der zivilrechtlichen Kodifikation*, 487.; Deák: *Suttogások és hallgatások*, 317–318.; Nánási: *A Csemegi-kódex születése*, 17–18.; Révész: *Önálló vagy összehangolt sajtópolitika*, 172.; Deák–Tamás: *Sziszifuszok küzdelme*, 114.

¹¹⁵ Máthé: *A magyar burzsoáz igazságszolgáltatási szervezet kialakulása*, 169–170.; Csapó: *Ráday Gedeon és a szegedi királyi biztosság*, 83., 103., 155., 157., 162., 169–171., 175–176.; Nánási: *A délföldi ún. betyárperek joga*, 148–166.

¹¹⁶ *Észrevételek a Böszörményi-féle esküdtzéki eljárásra*. Törvénytudományi Csarnok, 10. évf. (1868) 32. sz. 125–127.; Révész: *A sajtószabadság érvényesülése Magyarországon*, 186., 190–191.; Mezey: *Miniszterbuktatás 1872-ben*, 452., 454–456.

¹¹⁷ Máthé: *A magyar burzsoáz igazságszolgáltatási szervezet kialakulása*, 172.

európai államban.”¹¹⁸ A megállapítás nem egyedi, bármelyik szaklap bármely büntetőjogi tárgyú cikkében hasonlóak olvashatók 1880 előtt. Az 1867–1880 közötti időszak jogi környezete semmiképpen nem mondható stabilnak, és ennek oka már nemcsak az ITSZ volt, hanem a kormányzati magatartás is. A kodifikáció sorrendjéről nem volt konszenzus, a kormányzati nyilatkozatok – főként Horvát Boldizsár ígéretése, hogy hamarosan benyújtja az országgyűlésnek a büntető anyagi jogi javaslatot – tervezhetetlenné és kiszámíthatatlanná tették a változásokat. A bírósági szervezet kétszeri átalakítása – annak ellenére, hogy a kinevezettek jelentős része a régi tisztviselői karból került ki – nem kedvezett az állandóságnak.

Mi van hatályban?

A korszak jogászainak a jogegység hiánya következtében külön feladatot jelentett az alkalmazandó jog megtalálása. Erdélyben az anyagi büntetőjog esetén a helyzet egyértelmű volt, a néhány közölt jogesetből világosan látszik, hogy az osztrák büntető törvényt rutinszerűen alkalmazták.¹¹⁹ A szűkebb magyar területen belül a mindenre halálbüntetést előíró régi hazai törvényekre való szokásszerű hivatkozásról, megyénként eltérő *ususról*, hallgatólagosan alkalmazott osztrák jogról és más kódexekből levont általános jogelvekről szóltak a beszámolók.¹²⁰ Csatskó Imre az ITSZ visszaható hatályával kapcsolatban ismertetett egy jogesetet, amelyben a bíróság egy 1860 előtt elkövetett gyilkosság miatt három év börtönt szabott ki. Az elkövetés idején hatályos osztrák törvény szerint halálbüntetéssel fenyegetett cselekmény elkövetőjét a fellebbezést lehetővé tevő 1791. évi 43. tc. alapján ítélték ilyen enyhe büntetésre, mivel a törvény egyenértékűnek tekintette a halálbüntetést a három év tömlöccel.¹²¹ Ennél is érdekesebb egy határőrvidéki eset, amelyben a vádlottakat az osztrák törvény alapján ítélték el. A cikkíró semmilyen módon nem tudta alátámasztani, hogy a rendelkezésre álló lehetőségek helyett miért ezt választotta a pesti királyi ítélőtábla. A polgárosításról szóló jogszabályok ugyanis meghatározták a büntetőeljárásra és sajtóvétségekre alkalmazandó szabályrendszer, de az anyagi jog szabályozása kimaradt belőle. A törvényi és rendeleti joganyag alapján az osztrák katonai büntető törvénykönyv és a magyar szokásjog mellett is lehetett volna legitim módon érvelni, hiszen azok a korábban alkalmazott jog fenntartásáról vagy a helyébe lépő magyar jogról szóltak, de a civil büntető törvény mellett nem.¹²²

A határozatlan bűncselekmények

Az alkalmazandó jog meghatározása után nehézséget okozott az elkövetett magatartások minősítése, azaz annak meghatározása, hogy milyen bűncselekmény miatt emeljenek vádat. Az eddigi levéltári kutatások szerint változatos megoldások születtek, a közelebből meg nem határozott „kihágás” is előfordult. Pontos törvényi tényállások hiányában nem lehetett minősített eseteket meghatározni, a gyilkosság és emberölés elhatárolása bizonytalan volt,

¹¹⁸ Bauszner József: *A büntett tényálladékaról*. Büntetőjogi Szemle, 1. évf. (1872) 2. sz. 2.

¹¹⁹ *Büntető jogeset. Schopf Adolf erdélyi ügyvéd ellen*. Törvényszéki Csarnok, 21. évf. (1879) 7. sz. 27–28.

¹²⁰ *A nagyváradi ügyvédi egylet emlékirata Biharvármegye t. bizottmányához, a bünfenyítő eljárás nyilvánossága tárgyában*. Jogtudományi Közlöny, 3. évf. (1868) 48. sz. 373.; Csukássy Károly: *A büntetőjogi elévülés kérdése és a Praxis Criminalis*. Jogtudományi Közlöny, 6. évf. (1871) 16. sz. 126.; Bauszner József: *A „Büntetőjogi Szemle” czélja*. Büntetőjogi Szemle, 1. évf. (1872) 1. sz. 1.; Kovács Béla: *A becsületsértési keresetek s azok feletti birói eljárásról*. Törvényszéki Csarnok, 15. évf. (1873) 83. sz. 334.

¹²¹ Csatskó Imre: *Gyilkossági eset (Vége)*. Jogtudományi Közlöny, 4. évf. (1869) 11. sz. 86.

¹²² *Micsoda büntető törvény van érvényben a határőrvidéken?* Jogtudományi Közlöny, 9. évf. (1874) 17. sz. 136.

a fellebbezési bíróságok gyakorlata sem javított ezen.¹²³ A büntetendő cselekmények büntet-tekre vagy kihágásokra osztása a járásbíróságok hatásköre kapcsán jelentett problémát, me-gyénként eltért ugyanis a törvényes gyakorlat.¹²⁴ A tradicionális magyar büntetőjog egyik eleme volt a nagyobb és kisebb hatalmaskodás (*actus maioris/minoris potentiae*) elneve-zésű bűncselekmény-komplexum, amely a testi sértéstől kezdve a kártételig több cselek-ményt is lefedett. A megkülönböztetés alapja a rendi állás volt, de a hazai büntetőjogi gon-dolkodás még 1869-ben is foglalkozott vele, ugyanis a jogalkotó csak a kisebb hatalmasko-dást kívánta eltörölni.¹²⁵ Pest város törvényszékének egy 1869-es végzése alapján felmerült, hogy az öngyilkosság bűncselekmény lehet, ugyanis a törvényszék a halál okának megállapí-tása után nem megszüntette a vizsgálatot, hanem utasította az ügyészt a körülmények felde-rítésére.¹²⁶ Egy volt országgyűlési képviselő ellen gyilkosság miatt folytatott büntető eljárás-ban pedig a védő azt nyilatkozta a módosított vádban szereplő „törvénytelen szülés eltitkolo-lása” megjelölésre utalva, hogy „azonban hiában lapozom a magyar törvényt; hiában lapoz-tam a legújabb külföldi törvényeket, — sehol és egyikben sem találtam ilyen nevezetű bűn-tényeket”.¹²⁷ A létező bűncselekmények besorolása is gondot okozott, a rendszeresen közzé-tett bírósági ügyforgalmi statisztikák mögötti bizonytalanságra utalhat, hogy egyes helyeken a becsület elleni bűncselekmények közé sorolták a „nemi közösülést” is.¹²⁸

A határozatlan büntetések

Az anyagi jogi legalitás elvének büntetésekre vonatkozó eleme sem valósulhatott meg, hiszen büntetési katalógus sem létezett. A bíróságok szabadon válogattak az 1848 előtti emlékeik és a Pauler kötetében szereplő büntetések közül, így bagatell cselekmények esetén előfordult a „perbefogás” büntetésként, de sikkasztás elkövetőjére is szabtak ki bírságot.¹²⁹ A büntetési tételek határozatlansága lehetetlenné tette a halmazati büntetés alkalmazását. A büntetési rendszer szabályozatlansága – a kormányzat által nem észlelt – eljárási következményekkel is járt, az ideiglenes büntető eljárási javaslat szerint vizsgálati fogság volt elrendelhető, ha a vád tárgyává tett bűncselekmény a fennálló törvények szerint halállal vagy a gyakorlat sze-rint öt évvel büntethető. A szaklapban megjelent cikk szerzője azonban megjegyezte, hogy a *Corpus Juris*ban foglalt „temérdek sokaságú fejvesztő rendelkezések” miatt ez a szabály csak pusztá frázis lesz.¹³⁰

A határozatlan tényállások és büntetések mellett három jogpolitikai szempontból is sa-játos bűncselekmény-csoportnál jelentkező – jogági határokat is átlépő – problémák is jól reprezentálják a korabeli jogalkalmazási nehézségeket.

¹²³ Degré: *A magyar büntetőjoggyakorlat általános jellemzése*, 17–20.

¹²⁴ Mihályi József: *Bűnügyi igazságszolgáltatásunk zavarai*. Jogtudományi Közlöny, 7. évf. (1872) 52. sz. 381.

¹²⁵ Illés Károly: *Észrevételek „a büntető jogra és gyakorlatra vonatkozó némely intézkedésekről” szóló t.-javaslat 8. 9. és 10-ik szakaszaira*. Jogtudományi Közlöny, 4. évf. (1869) 44. sz. 306.

¹²⁶ Csukási Károly: *Bűntény-e az öngyilkosság?* Jogtudományi Közlöny, 4. évf. (1869) 29. sz. 198.

¹²⁷ *Oroszy–Talányi bűnügy az e. b. solnoki tszék előtt. (Folytatás.)* Törvényszéki Csarnok, 13. évf. (1871) 61. sz. 243–244.

¹²⁸ *A pesti kir. tábla részletes ügykimutatása 1871. január–júniusról*. Törvényszéki Csarnok, 13. évf. (1871) 56. sz. 221–222.

¹²⁹ Degré: *A magyar büntetőjoggyakorlat általános jellemzése*, 17., 19., 21., 24–25.

¹³⁰ Földy János: *A bűnhalmazat és büntetése*. Jogtudományi Közlöny, 4. évf. (1869) 10. sz. 76.; Dárdai Sándor: *A bűnvádi eljárásunk reformja II.* Jogtudományi Közlöny, 7. évf. (1872) 16. sz. 109.

Politika és jog határán: sajtóvétségek

A relatíve modern írott jogi jogforrásban szabályozott bűncselekmények sem feltétlenül szolgálták maradéktalanul a jogbiztonságot. A sajtóvétségi tényállások például a nem túl kiforrott 1848-as kodifikációs technikáknak köszönhetően nem voltak világosak. A kormány által kezdeményezett sajtóperek kudarcának is ez volt az egyik oka, amit a büntetőjogi szakírók is érzékeltek. A vita az újrászabályozásról már az 1870-es évek elején megkezdődött, ugyanis a bíróság elé kerülő sajtóvétségek legnagyobb részét kitevő, „rágalmakkal illet” elkövetési magatartás körülírása nem volt kellően pontos. Semmitőszéki döntvény is született arról, hogy a gyakorlatban a „becstelenítést” is vád tárgyává tették. Feltűnt már az a Csemegi-kódexbe is bekerült álláspont, hogy a sajtó útján elkövetett cselekményeket, mivel azok csak az esz-közben térnek el a hétköznapi rágalmazástól és becsületsértéstől, a büntető törvénykönyvben kell szabályozni.¹³¹

Magánjog és büntetőjog határa: becsületsértés

A becsületsértés esetében az 1878. évi V. tc. kriminalizációs fordulatot jelentett, ugyanis egyértelműen bűncselekménnyé nyilvánította a korábban bizonytalan besorolású magatartást. A rendi jog szerint a becsületsértés a magánvétségek közé tartozott, és polgári úton lehetett elégtételt venni. Az 1843-as javaslatban már bűncselekmény, és az 1852-ben Magyarországon is bevezetett osztrák büntető törvény szerint is így kezelték a bíróságok 1860-ig. Az ITSZ azonban visszaállította a régi rendszert, a kézikönyvek is csak felsorolták a lehetséges megoldásokat, így a becsületsértés visszakerült a polgári peres eljárások közé.¹³² A bíróságok a polgári perrendtartási törvényre hivatkozó semmitőszéki döntvényeknek megfelelően polgári eljárásban bírálták el a becsületsértéseket, de a közzétett ügyforgalmi statisztika szerint 1871-ben büntető eljárásban is született döntés. A szaklapok szerzői és az ügyvédi egyletek viszont egyértelműen úgy nyilatkoztak, hogy bűncselekménynek kellene tekinteni ezt a magatartást.¹³³

Helytelen válasz a bűnözésre: rögtönbíráskodás

A rögtönítélő bíróság eljárása és a hatáskörébe tartozó bűncselekmények megfeleltek a szabályozottság követelményének, viszont az előírások semmilyen más jogállami elvhez nem illeszkedtek. A kérdés a kiegyezés előtt érzékeny témának számított, az egyik utolsó rendőri lefoglalás a *Jogtudományi Hetilap*ot a statáriális eljárásról és a halálbüntetésről szóló cikk

¹³¹ Dárday Sándor: *A sajtóügyi törvényhozás kérdése (Vége.)*. Jogtudományi Közlöny, 8. évf. (1873) 11. sz. 82.; *Semmitőszéki döntvények*. Törvényszéki Csarnok, 15. évf. (1873) 21. sz. 85.; Révész: *A sajtószabadság érvényesülése Magyarországon*, 225.

¹³² Pauler: *Büntetőjogtan*, 207., 208.; Kautz: *A magyar büntetőjog és eljárás tankönyve*, 333.; Körösi: *Büntetőjogtan*, 259., 267.; Szomora: *Alkotmány és anyagi büntetőjog*, 50. Ezzel ellentétes álláspont alátámasztás nélkül: Tóth: *A büntetőjogi rágalmazás és becsületsértés*, 97.

¹³³ *Bizottmányi jelentés a budapesti ügyvédi-egylet III-ik szakosztályához „a büntetőjogra és gyakorlatra vonatkozó némely intézkedésekről” szóló törvényjavaslat tárgyában*. Jogtudományi Közlöny, 4. évf. (1869) 41. sz. 282; *Véleményes jelentése a „budapesti ügyvédi egylet” IV. szakosztályának folyó 1869. évi január 28-án tartott üléséből a „debreceni ügyvédi egylet” javaslatai és feliratai tárgyában kiküldött bizottmánynak*. Jogtudományi Közlöny, 4. évf. (1869) 17. sz. 129.; *Semmitőszéki határozatok*. Törvényszéki Csarnok, 11. évf. (1869) 61. sz. 242.; *A pesti kir. tábla részletes ügykimutatása*, 221–222.; Kovács Béla: *A becsületsértési keresetek s azok feletti bírói eljárásról*. Törvényszéki Csarnok, 15. évf. (1873) 81. sz. 325–326.; Kovács Béla: *A becsületsértési keresetek s azok feletti bírói eljárásról*. Törvényszéki Csarnok, 15. évf. (1873) 82. sz. 329–330.

miatt érte 1867 elején.¹³⁴ Az intézmény nemcsak eljárési szempontból ellentmondásos, hanem az anyagi jog alkalmazásában is számos problémát okozott. Az 1868. november 5. napján kiadott rendelet 7. §-a a rablás, rablógyilkosság és a gyűjtogatás tényállását határozta meg, emellett a cselekmények „büntársait”, „bűnrészeseit”, valamint orgazdáit vonta statáriális eljárás alá.¹³⁵ A három tényállás relatíve pontosan meghatározott, azonban a vagyoni elleni cselekmények közé tartozó rablásnál és gyűjtogatásnál nem írt elő értékhatárt, amely a korabeli büntetőjogi felfogás szerint is a büntetés kiszabásának alapja volt. A „büntársak” és „bűnrészesek” dogmatikai kategóriák azonban nem illeszkedtek a korabeli terminológiához, ezért Pauler jegyzetben azonosította azokat az ismert fogalmakkal (bűnsegédek és bűnpártolók). A gyűjtogatásnál megjelenő „számító rossz akarat” is csak nehezen feleltethető meg a célzatnak.

A bírói gyakorlatban a rögtönítélő bíróság elé került, de rendes bírói útra utasított vádlottak esetében aránytalanul súlyos büntetéseket szabtak ki, ennek az volt az oka, hogy a jogalkotó a tényállások megfogalmazásánál nem volt tekintettel sem az elkövetési értékre, sem a stádiumtanra (azaz hogy a cselekmény kísérleti stádiumban maradt, vagy befejezett volt-e).¹³⁶ A szaklapok anyagi jogi szempontból kifogásolták, hogy a rögtönítélő bíráskodás kihirdetése egyes megyékre vonatkozóan történik, így az államon belül ugyanazon elkövetési magatartások esetén két büntetőjogi rendszer érvényesül. A normál büntető eljárásban elbírált cselekményekhez képest aránytalanul tartották a járulékos cselekmények büntetését.¹³⁷

A kodifikációs folyamat megjelenése

A fent vázolt problémák megoldását egyértelműen a büntetőjog kodifikáció jelentette, amelynek történetét a szaklapok végigkövették. Ennek teljes feltárásával adós a jogtörténettudomány, azonban a *Törvénytészki Csarnok*ban megjelent néhány ismeretlen adalék bemutatása is árnyalja az eddigi igen elnagyolt képet: A Csatskó-féle tervezet elvetése után az új javaslat kidolgozása a nyilvánosság kizárásával történt, az ideiglenes eljárési javaslat második benyújtásakor, 1873-ban még megjegyezte a szerző, hogy eddig csak ígérték az anyagi jogi javaslatot. A törvénykezési szervezet korrekciójával kapcsolatos ankéton (1873) Pauler igazságügyi miniszter már úgy nyilatkozott, hogy intézkedik a mielőbbi benyújtás iránt. Fél év múlva azonban megbízható belső forrásra hivatkozva azzal cáfolta Szokolay lapja a *Pester Lloyd* értesülését, hogy a tervezetet a minisztertanács már elfogadta, hogy az még a miniszternél van átnézésen. Egy hónap múlva óhajként olvasható, hogy talán jövőre elkészül a tervezet.¹³⁸ Az év eleji szokásos visszapillantásban szerepelt 1876-ban az, hogy a büntető törvénykönyvet mindenképpen az eljárési javaslattal egyszerre kellene hatályba léptetni. A lap nem állandó irodalmi szemle rovatában a recenzens üdvözölte a *Jogtudományi Közönyben*

¹³⁴ Dárday: *Ötven év*, 69.; Deák–Tamás: *Sziszifuszok küzdelme*, 460.

¹³⁵ *A m. kir. igazság- s belügyi ministereknek 1868. évi nov. 5-én kelt rendelete*, 524–525., 533.; Pauler: *Büntetőjogtan*, 496–497.; Knorr: *A magyar büntető jog és eljárás*, 156–157.; Kautz: *A magyar büntető jog és eljárás tankönyve*, 526–527.

¹³⁶ Degré: *A magyar büntetőjoggyakorlat általános jellemzése*, 23–24.

¹³⁷ Láczy László: *Rögtönbírói intézmény s közbiztonsági viszonyaink*. Jogtudományi Közöny, 4. évf. (1869) 9. sz. 70–71.; *A büntető igazságszolgáltatás köréből*. Törvénytészki Csarnok, 11. évf. (1869) 8. sz. 30.

¹³⁸ *A bűnvádi eljárás javaslata*. Törvénytészki Csarnok, 15. évf. (1873) 21. sz. 83–84.; *Legújabb igazságügyi enquete*. Törvénytészki Csarnok, 15. évf. (1873) 45. sz. 179–180.; *A büntetőjogi codificatió állása*. Törvénytészki Csarnok, 15. évf. (1873) 70. sz. 281–282.; *A codificatióról*. Törvénytészki Csarnok, 15. évf. (1873) 78. sz. 313–314.

a büntetőjogi javaslatról megjelent cikksorozat kötetben történő megjelenését, hiszen az így nagyobb közönséghez is eljut. Érdekes epizód Majláth György országbíró Perczel Béla igazságügyi miniszterhez intézett interpellációja 1876. december 19-én (Főrendi Ház LXVIII. ülés), amelyre válaszul a miniszter másnap közölte, hogy a kihágási törvényt már benyújtotta, és jövőre következik a perrendtartás.¹³⁹

Összefoglaló

Az első magyar büntető kódex hatályba lépése előtti időszak a jogállami keretek kiépítésében kulcsfontosságú, azonban a látszat ellenére alig kutatott, hiszen a rendelkezésre álló gazdag szakajti kihasználatlan. Az 1988-ban született egyetlen átfogó tanulmányon kívül a rovatstruktúrával, a szerzőgárdával egyáltalán nem foglalkozik a jogtörténet-tudomány, mindössze a börtönügy területéről állnak rendelkezésre megbízható adatok. Az amúgy elhanyagolt szakirodalom-történetben láthatatlan ez a terület, a tudománytörténeti feldolgozások nem is említik lehetséges kutatási irányként. A modern sajtótörténetben kulcsszerepet játszó gazdasági vonatkozások (például: példányszám, terjesztés), a kapcsolati háló és az olvasótábor vizsgálata fel sem merült. A jogi szakajti továbbra is csak illusztrációként és forrásként szerepel, pedig lényegesen nagyobb potenciál van benne.

BIBLIOGRÁFIA

Nyomtatott források

Büntetőjogi Szemle, 1872.

Jogtudományi Közlöny, 1867–1869., 1871–1874.

Magyar Igazságügy, 1874.

Törvényszéki Csarnok, 1868–1869., 1871., 1873., 1876., 1879.

120. *A m. kir. igazság- s belügyi ministereknek 1868. évi nov. 5-én kelt rendelete, Magyarország valamennyi törvényhatóságához: melylyel a legfelsőbb helyen jóváhagyott új rögtön-bíróági szabályok közzétettek.* Magyarországi Törvények és Rendeletek Tára, 2. évf. (1868) 520–533.

130. *A m. kir. igazságügy ministeriumnak 1867. aug. 21-dikén kelt rendelete, az ország minden törvényhatóságához, a rögtönbíróági szabályok tárgyában.* Magyarországi Törvények és Rendeletek Tára, 1. évf. (1867) 367.

A Magyar Kir. Igazságügyministerium működése 1867-1872. évig, s a magyarországi igazságügy állása 1872-ben. Budapest, 1874.

Dárday Sándor: *Ötven év.* In: Szűk László (szerk.): *A Jogtudományi Közlöny (1865–1934) büntetőjogi tárgyú adatai.* Budapest, 1988. 68–84.

Horváth Boldizsár: *Emléktöredékek köz- és magánéletemből.* Sajtó alá rendezte: Cieger András – Matolcsi Réka. Budapest, 2021.

Kautz Gusztáv: *A magyar büntető jog és eljárás tankönyve, különös tekintettel a gyakorlati élet igényeire is.* Pest, 1873.

Knorr Alajos: *A magyar büntető jog és eljárás.* Pest, 1871.

Kőrösi Sándor: *Büntetőjogtan több kül- és belföldi források után jogtanuló ifjuságunk, bíránk, s ügyvédeink használatára II.* Pápa, 1874.

¹³⁹ *A lefolyt év jogi haladásunk szempontjából.* Törvényszéki Csarnok, 18. évf. (1876) 1. sz. 1–2.; *Irodalmi szemle.* Törvényszéki Csarnok, 18. évf. (1876) 26. sz. 105.; *Az Országbíró interpellációja.* (Vége.) Törvényszéki Csarnok, 18. évf. (1876) 100. sz. 399–400.

- Lőw Tóbiás (szerk.): *A magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétségekről (1878:5. tcz.) és teljes anyaggyűjteménye I.* Budapest, 1880.
- Mérei Gyula (összeáll.): *A magyar polgári pártok programjai (1867–1918).* Budapest, 1971.
- Pauler Tivadar: *Büntetőjogtan II.* Pest, 1870.

Szakirodalom

- Antal Tamás: *A büntetőeljárás jogszabályi forrásai Magyarországon a polgári korban.* Jogtudományi Közlöny, 71. évf. (2016) 12. sz. 611–618.
- Antal Tamás: *Ecce homo: én, Szilágyi Dezső (tematikus biográfia).* In: Antal Tamás: Szilágyi Dezső és műve. Szeged, 2016. 1–84.
- Antal Tamás: *Az Igazságügyi Minisztérium története (1867–1944). Fejezetek a polgári kor évtizedeiből.* Budapest, 2018.
- Antal Tamás: *A Magyar Királyi Igazságügyminisztérium története (1867–1944/45).* Szeged, 2022.
- Antal Tamás – Balogh Elemér: *A Jog- és Államtudományi Kar.* In: Antal Tamás – Vajda Tamás (szerk.): A Szegedi Tudományegyetem és elődei története II. A kolozsvári egyetem története alapításától a szegedi újrakezdésig (1872–1921). Szeged, 2022. 145–200.
- Balogh Judit: *A közigazgatási és a jogalkotási szervezet egymásrahatása a magánjogi kodifikációs folyamatokban.* In: Mezey Barna – Révész T. Mihály (szerk.): Ünnepi tanulmányok Máthé Gábor 65. születésnapja tiszteletére. Budapest, 2006. 55–76.
- Balogh Judit: *Az általános rész kérdése és tervezetei a XIX. század végének magyar magánjogi kodifikációjában.* Collectio Iuridica Universitatis Debreceniensis, 2. évf. (2002) 75–92.
- Balogh Judit: *Magyar magánjogi kodifikációs törekvések a Jogtudományi Közlöny hasábjain 1866–1900.* In: Szabó Béla – Sály Pál (szerk.): „Dum spiro doceo”. Huszti Vilmos 85. születésnapjára. Miskolc, 2000. 239–264.
- Barna Attila: *Az állam elleni bűncselekmények szabályozása a 19. századi Magyarországon.* Győr, 2015.
- Batári Gyula: *A tudományos szakajtó kialakulása Magyarországon (1721–1867).* Budapest, 1994.
- Bathó Gábor: *A kormány szerkezete. A minisztertanács működésének gyakorlata 1867 és 1944 között.* Budapest, 2020.
- Bathó Gábor: *A magyar kormány szerkezetének változásai és működése egyes aspektusai Magyarországon 1848 és 1944 között* (doktori értekezés). Budapest, 2021.
DOI: 10.15774/PPKE.JAK.2021.001
- Bató Szilvia: *Törvényesség törvény nélkül. Az anyagi jogi legalitás elve a Csemegi-kódex előtt.* In: Homoki-Nagy Mária (szerk.): Konferencia a bírói hatalomról és az állampolgárságról. IV. Szegedi Jogtörténeti Napok. Szeged, 2011. 29–40.
- Bató Szilvia: *Büntetőjogi adalékok a jobbiztonság-fogalom kialakulásához Magyarországon.* In: Gál István László (szerk.): Tanulmányok Tóth Mihály professzor 60. születésnapja tiszteletére. Pécs, 2011. 43–52.
- Bató Szilvia: *Adalékok a statáriális eljárás korai történetéhez Magyarországon.* In: Juhász Zsuzsanna – Nagy Ferenc – Fantoly Zsanett (szerk.): Sapientia sat. Ünnepi kötet Dr. Cséka Ervin professzor 90. születésnapjára. Szeged, 2012. 51–60.
- Bató Szilvia: *„a használt erőszak miatt valakinek halála következett”. Az élet és testi épség elleni cselekmények szabályozási rendszere Csatskó Imre tervezetében (1868–1869).* Forum, 8. évf. (2018) 2. sz. 65–77.
- Bató Szilvia: *Rechtseinheit in der neoabsolutistischen Habsburgermonarchie?* In: Balogh, Elemér (Hrsg.): Centenaria. Ende des langen 19. Jahrhunderts. The End of the Long 19th Century. Konferenz. Szeged, 5–7. Dezember 2018. Szeged, 2020. 18–30.
- Bató Szilvia: *„...azt néki büntethető cselekvényül betudni lehessen...”. Adalékok Csatskó Imre tervezetének bűnösségi koncepciójához.* In: Mezey Barna (szerk.): Kölcsönhatások. Európa és Magyarország a jogtörténelem sodrásában. Budapest, 2021. 61–69.
- Bató Szilvia: *„Átadva Minister Urnak...”. Adalékok a büntetőjogi kodifikáció történetéhez (1867–1871).* In: Peres Zsuzsanna – Bathó Gábor (szerk.): Ünnepi tanulmányok a 80 éves Máthé Gábor tiszteletére. Labor est etiam ipse voluptas. Budapest, 2021. 81–93.

- Brauneder, Wilhelm: *Juristische Fachzeitschriften in Österreich/Cisleithanien als rechtlicher Zusammenhang in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts*. In: Stolleis, Michael – Simon, Thomas (Hrsg.): *Juristische Zeitschriften in Europa*. Frankfurt am M., 2006. 287–308.
- Busa Margit (összeáll.): *Magyar sajtóbibliográfia (1850–1867)*. Budapest, 1996.
- Buzinkay Géza: *A magyar sajtó és újságírás története a kezdetektől a rendszerváltásig*. Budapest, 2016.
- Cieger András: *Kormány a mérlegen – a múlt században. A kormány helye és szerepe a dualizmus politikai rendszerében, 1867–1875*. Századvég, (1999) 4. sz. 79–107.
- Cieger András: *Lónyay Menyhért (1822–1884)*. Budapest, 2008.
- Cieger András: *„Királyi demokrácia” Szabadságjogok a magyar liberálisok reformterveiben 1867 után*. Aetas, 24. évf. (2009) 3. sz. 55–82.
- Cieger András: *A magyar országgyűlés a dualizmus korában I. A képviselőház (1865–1918)*. Budapest, 2021.
- Cieger András: *Esettanulmány I. Sajtótörvény-javaslatok az Andrássy-kormány asztalán*. In: Deák Ágnes – Tamás Ágnes: *Sziszifuszok küzdelme. Kormányzat és sajtópolitika Magyarországon, 1860–1875*. Pécs, 2021. 133–147.
- Csapó Csaba: *A Magyar Királyi Csendőrség története (1881–1914)*. Pécs, 1999.
- Csapó Csaba: *Ráday Gedeon és a szegedi királyi biztosság. A „betyárvilág” felszámolása*. Pécs, 2007.
- Csizmadia Andor: *A jogi hagyományok, mint a jogi reformok korlátai Magyarországon a XIX. században*. Jogtudományi Közlöny, 30 évf. (1979) 1. sz. 30–40.
- Deák Ágnes: *Suttogások és hallgatások. Sajtó és sajtópolitika Magyarországon, 1861–1867*. Budapest, 2018.
- Deák Ágnes – Tamás Ágnes: *Sziszifuszok küzdelme. Kormányzat és sajtópolitika Magyarországon, 1860–1875*. Pécs, 2021.
- Degré Alajos: *A magyar büntetőjoggyakorlat általános jellemzése 1861–1871*. In: Nagy Lajos (szerk.): *Jogász Szövetségi Értekezések*. Budapest, 1979. 15–32.
- Dölemeyer, Barbara: *Entstehung und Funktion von juristischen Zeitschriften und Entscheidungssammlungen (Deutschland und Österreich)*. Zeitschrift für Neuere Rechtsgeschichte, Jg. 28. (2006) Nr. 1-2. 195–208.
- Dölemeyer, Barbara: *Zur Frühgeschichte des juristischen Zeitschriftenwesens in Österreich*. In: Stolleis, Michael – Simon, Thomas (Hrsg.): *Juristische Zeitschriften in Europa*. Frankfurt am M., 2006. 269–285.
- Eckhart Ferenc: *A Jog- és Államtudományi Kar története, 1667–1935*. Budapest, 1936.
- Fayer László: *A büntetőjog története. Magyarország 1867–1880*. Jogtudományi Közlöny, 29. évf. (1894) 33. sz. 258–260.
- Fayer László: *Az 1843-ik évi büntetőjogi javaslatok anyaggyűjteménye IV*. Budapest, 1902.
- Fayer László: *Deák Ferencz és a magyar büntető-törvénykönyv*. Jogtudományi Közlöny, 38. évf. (1903) 6. sz. 50–51.
- Fekete Balázs: *A jogállamiság szerepe az első világháború előtti magyar jogirodalomban*. Nagyvilág, 48. évf. (2003) 8. sz. 659–666.
- Finkey Ferenc: *Az 1843-i büntetőjogi javaslatok száz év távlatából*. Budapest, 1942.
- Gönczi Katalin: *Die ungarische Rechtskultur im Spiegel der juristischen Zeitschriften im 19. Jahrhundert*. In: Stolleis, Michael – Simon, Thomas (Hrsg.): *Juristische Zeitschriften in Europa*. Frankfurt am M., 2006. 237–268.
- Homoki-Nagy Mária: *A magánjogi kodifikáció mint alkotmányos feladat*. In: Fejes Zsuzsanna – Török Bernát (szerk.): *Suum cuique. Ünnepi tanulmányok Paczolay Péter 60. születésnapja tiszteletére*. Szeged, 2016. 305–319.
- Homoki-Nagy Mária: *Geschichte der zivilrechtlichen Kodifikation*. In: Máthé, Gábor (Hrsg.): *Die Entwicklung der Verfassung und des Rechts in Ungarn*. Budapest, 2017. 451–500.
- Homoki-Nagy Mária: *Magánjog*. In: Veress Emőd (szerk.): *Erdély jogtörténete*. Kolozsvár, 2018. 337–357.

- Jakab András: *A magyar alkotmányjog-tudomány története és jelenlegi helyzete*. In: Jakab András – Menyhárd Attila (szerk.): *A jog tudománya. Tudománytörténeti és tudományelméleti írások, gyakorlati tanácsokkal*. Budapest, 2015. 159–192.
- Kajtár István: *A 19. századi modern magyar állam- és jogrendszer alapjai. Európa – haladás – Magyarország*. Budapest, 2003.
- Kereszty István: *Jogi szaksajtó*. In: Márkus Dezső (szerk.): *Magyar Jogi Lexikon IV*. Budapest, 1903. 462–464.
- Kereszty István (szerk.): *A magyar és magyarországi időszaki sajtó időrendi áttekintése 1705-1867*. Budapest, 1916.
- Kiss Elemér (szerk.): *A magyar hivatalos közlöny 150 éve*. Budapest, 1998.
- Kisteleki Károly: *Erdély és Magyarország második egyesülése: az 1868-as uniós törvény*. In: Veress Emőd (szerk.): *Erdély jogtörténete*. Kolozsvár, 2018. 282–285.
- Korsós né Delacasse Krisztina: *Az ügyvédi kamarák megszületése Magyarországon*. Budapest – Pécs, 2012.
- Kovács Kálmán: *Közjogi harcok a Csemegi-kódex parlamenti vitáiban*. In: Csizmadia Andor (szerk.): *Jogtörténeti tanulmányok II. A dualizmus korának állam- és jogtörténeti kérdései*. Budapest, 1968. 109–115.
- Kovács Kálmán: *A magánjogi kodifikációval kapcsolatos elvi viták és tervezetek Magyarországon 1866-1877*. *Jogtudományi Közönlöny*, 33. évf. (1978) 2. sz. 81–89.
- Kozári Mónika: *A dualista rendszer (1867–1918)*. Budapest, 2005.
- Kozári Mónika: *Tisza Kálmán és kormányzati rendszere*. Budapest, 2003.
- Kozári Mónika: *Andrássy Gyula*. Budapest, 2018.
- Kun László: *A magyar igazságügyi kormányzat Horváth Boldizsártól Pauler Tivadarig*. Budapest, 1880.
- Ladányi Andor: *Törekvések, kísérletek a jogászképzés reformjára, 1890–1944*. Budapest, 2007.
- Lipták Dorottya: *A modernkori könyv- és sajtótörténeti kutatások állapotáról (paradigmaváltás – problémafeltárás – alapelvek – programok – feladatok)*. *Magyar Tudomány*, 172. évf. (2011) 9. sz. 1121–1131.
- Máthé Gábor: *A magyar burzsoá igazságszolgáltatási szervezet kialakulása, 1867–1875*. Budapest, 1982.
- Máthé Gábor: *A kodifikáció szervezetének kialakulása*. In: Kozma György (szerk.): *Ünnepi tanulmánykötet Petrik Ferenc 70. születésnapjára*. Budapest, 2003. 179–197.
- Máthé Gábor: *Das Institutionensystem des Rechtsstaates in Ungarn 1867-1918*. In: Máthé, Gábor – Ogris, Werner (Hrsg.): *Die Habsburgermonarchie auf dem Wege zum Rechtsstaat?* Budapest – Wien, 2010. 165–222.
- Máthé Gábor: *A jogreformok alkotmányos tárgyalásának előkészítése*. In: Béli Gábor – Korsós né Delacasse Krisztina – Herger Csabáné (szerk.): *Ut Juris Ordo Exigit. Ünnepi tanulmányok Kajtár István 65. születésnapja tiszteletére*. Pécs, 2016. 177–184.
- Máthé Gábor: *Közép-Európa újkori születése. A magyar közjog elemi forrásai a 16–20. században*. Budapest, 2021.
- Menyhárd Attila: *A polgári jog tudománya Magyarországon*. In: Jakab András – Menyhárd Attila (szerk.): *A jog tudománya. Tudománytörténeti és tudományelméleti írások, gyakorlati tanácsokkal*. Budapest, 2015. 218–260.
- Mérei Gyula: *Magyar politikai pártprogramok (1867–1914)*. Budapest, 1934.
- Mezey Barna: *Törvény-előkészítés a dualista Magyarországon. (A kormány szerepe a törvényalkotásban.)* In: Csizmadia Andor (szerk.): *Jogtörténeti tanulmányok V*. Budapest, 1983. 169–179.
- Mezey Barna: *A börtönügyi reform koncepciója Horvát Boldizsár igazságügy-minisztersége idején*. *Jogtudományi Közönlöny*, 44. évf. (1989) 12. sz. 638–644.
- Mezey Barna: *A magyar polgári börtönügy kezdetei*. Budapest, 1995.
- Mezey Barna: *Deák Ferenc és Horvát Boldizsár*. In: Csibi Norbert – Domaniczky Endre (szerk.): *Deák és utódai. Magyar igazságügyi miniszterek 1848/49-ben és a dualizmus korában*. Pécs, 2004. 73–89.

- Mezey Barna: *A kiegyezés jogpolitikájának kialakítása: Horvát Boldizsár igazságügyi miniszter reformprogramja*. Jogtörténeti Szemle, 9. évf. (2007) 3. sz. 31–42.
- Mezey Barna: *Miniszterbuktatás 1872-ben. Horvát Boldizsár igazságügyminiszter lemondása*. In: Baráth Magdolna – Molnár Antal (szerk.): *A történettudomány szolgálatában*. Tanulmányok a 70 éves Gecsényi Lajos tiszteletére. Budapest, 2012. 451–464.
- Mezey Barna: *Három jogászkarrier, három politikus ügyvéd: Deák, Horváth és Csemegi*. In: Antalóczy Péter (szerk.): *Eötvös Károly, a védőügyvéd*. Budapest, 2013. 34–46.
- Mezey Barna: *A büntetőjogi kodifikáció kérdése a monarchikus diktatúrák korában Magyarországon (1848–1867)*. In: Béli Gábor – Korsósné Delacasse Krisztina – Herger Csabáné (szerk.): *Ut Juris Ordo Exigit. Ünnepi tanulmányok Kajtár István 65. születésnapja tiszteletére*. Pécs, 2016. 185–193.
- Mezey Barna: *Das ungarische bürgerliche Strafrecht*. In: Máthé, Gábor (Hrsg.): *Die Entwicklung der Verfassung und des Rechts in Ungarn*. Budapest, 2017. 501–540.
- Mezey Barna: *A börtönügy a 17–19. században. A börtön európai útja*. Budapest, 2018.
- Mezey Barna: *„A föltétlen igazság és a társadalom fenntartásának érdeke.” Az első magyar büntető törvénykönyv*. In: Horváth Attila (szerk.): *Tanulmányok a Csemegi-kódex megalkotásának 140. évfordulója tiszteletére*. Budapest, 2020. 39–46.
- Mezey Barna: *„...ez a szervezet minden tekintetben bevált” – 150 éves a királyi ügyészségről szóló törvény*. Magyar Jog, 68. évf. (2021) 6. sz. 329–336.
- Miklóssy János: *Az ötvenes évek folyóirat-történetének szakaszai (1849–1860)*. In: Kosáry Domokos – Németh G. Béla (szerk.): *A magyar sajtó története II/1. 1848–1867*. Budapest, 1985. 405–416.
- Miklóssy János: *Magyar revü-kísérletek az ötvenes években*. In: Kosáry Domokos – Németh G. Béla (szerk.): *A magyar sajtó története II/1. 1848–1867*. Budapest, 1985. 465–502.
- Miklóssy János: *Szakmai és tudományos lapok*. In: Kosáry Domokos – Németh G. Béla (szerk.): *A magyar sajtó története II/1. 1848–1867*. Budapest, 1985. 503–508.
- Nagy Ferenc: *Régi és új tendenciák a büntetőjogban és a büntetőjog-tudományban*. Budapest, 2013.
- Nagy Lajos: *A magyar jogi folyóirat irodalom fejlődésének vázlata*. In: Szűk László (szerk.): *A Jogtudományi Közlöny (1865–1934) büntetőjogi tárgyú adatai*. Budapest, 1988. 5–67.
- Nagy Zsolt: *A jogi oktatás fejlődése és aktuális kérdései*. Szeged, 2007.
- Nánási László: *A Magyar Királyi Ügyészség története (1871–1945)*. Budapest, 2011.
- Nánási László: *Büntetőjog*. In: Veress Emőd (szerk.): *Erdély jogtörténete*. Kolozsvár, 2018. 297–337.
- Nánási László: *A Csemegi-kódex születése*. In: Horváth Attila (szerk.): *Tanulmányok a Csemegi-kódex megalkotásának 140. évfordulója tiszteletére*. Budapest, 2020. 9–26.
- Nánási László: *A dél-alföldi ún. betyárperek joga és kriminalisztikája 1869 és 1874 között*. In: Nagy Janka Teodóra – Béli Gábor: *A jog kulturális holdudvara. A magyar jogtörténet, jogi kultúrtörténet európai kontextusai*. Budapest, 2022. 148–166.
- Navratil Szonja: *A jogászhiatásrendek története Magyarországon (1868/1869–1937)*. Budapest, 2014.
- Ogris, Werner: *Der Rechtsstaat – eine Einführung*. In: Máthé, Gábor – Ogris, Werner (Hrsg.): *Die Habsburgermonarchie auf dem Wege zum Rechtsstaat?* Budapest – Wien, 2010. 15–32.
- Papp Viktor: *„Össze-vissza kuszálva van ismét minden párt vezéreszme nélkül”. A budapesti ügyvédi kar szervezeti és belső konfliktusai a dualizmus derekán*. Aetas, 37. évf. (2022) 1. sz. 40–61.
- Pesti Sándor: *A törvényelőkészítés folyamatának fejlődése a dualizmus kori Magyarországon*. Századok, 133. évf. (1999) 3. sz. 579–592.
- Pesti Sándor: *Az újkori magyar parlament*. Budapest, 2002.
- Péteri Zoltán: *Jogállamiság és alkotmány: esztörténeti kérdések*. Állam- és Jogtudomány, 36. évf. (1994) 2. sz. 213–268.
- Pétevári Máté: *A járáások kialakítása Magyarországon az 1870:XLII. tc. alapján*. Szeged, 2021.
- Révész T. Mihály: *A gyűlekezési jog polgárikori fejlődéséhez Magyarországon*. In: Kovács Kálmán (szerk.): *Az állami és jogintézmények változásai a XX. század első felében Magyarországon*. Budapest, 1983. 165–177.

- Révész T. Mihály: *Sajtóirányítás a Deák-párti kormányzat idején Magyarországon*. In: Horváth Pál – Révész T. Mihály (szerk.): *Összehasonlító jogtörténet*. Bolgár Elek emlékkönyv. Budapest, 1983. 213–233.
- Révész T. Mihály: *A sajtószabadság érvényesülése Magyarországon, 1867–1875*. Budapest, 1986.
- Révész T. Mihály: *Önálló vagy összehangolt sajtópolitika Pesten 1867 után*. In: Megyeri-Pálffy Zoltán (szerk.): *Szuverenitás kutatás*. Budapest, 2020. 159–183.
- Rokolya Gábor: *A közjegyzői intézmény fejlődése a polgári korban*. Budapest, 2013.
- Sarlós Béla: *Közigazgatás és hatalompolitika a dualizmus rendszerében*. Budapest, 1976.
- Sarlós Béla: *A sajtószabadság és eljárási biztosítékainak fő vonásai*. In: Csizmadia Andor (szerk.): *Jogtörténeti tanulmányok II. A dualizmus korának állam- és jogtörténeti kérdései*. Budapest, 1968. 193–204.
- Sashegyi Oszkár: *Az abszolútizmuskori levéltár*. Budapest, 1965.
- Stipta István: *A magyar jogtörténet-tudomány kétszáz éve*. Szeged, 2015.
- Stipta István: *Az erdélyi bírósági rendszer közjogi alapjai*. In: Veress Emőd (szerk.): *Erdély jogtörténete*. Kolozsvár, 2018. 286–295.
- Stolleis, Michael: *Juristische Zeitschriften – die neuen Medien*. In: Stolleis, Michael (Hrsg.): *Juristische Zeitschriften. Die neuen Medien des 18-20. Jahrhunderts*. Frankfurt am M., 1999. VII–XIV.
- Stolleis, Michael – Simon, Thomas: *Juristische Zeitschriften in Europa*. In: Stolleis, Michael – Simon, Thomas (Hrsg.): *Juristische Zeitschriften in Europa*. Frankfurt am M., 2006. 1–13.
- Szabadfalvi József: *„A jogállam a jogeszmé megvalósítását célzó intézmény” Adalékok a magyar jogállam-fogalom kialakulásához*. *Jog – Állam – Politika*, 12. évf. (2020) 4. sz. 39–57.
- Szalády Antal: *A magyar hírlap-irodalom statistikája 1780-1880-ig*. Budapest, 1884.
- Szászi András: *Adatok az Igazságügyminisztérium ügyintézésének történetéhez*. Levéltári Közlemények, 26. évf. (1955) 188–205.
- Szente Zoltán: *Kormányzás a dualizmus korában. A XIX. századi európai parlamentarizmus és Magyarország kormányformája a kiegyezés után 1867-1918*. Budapest, 2011.
- Szomora Zsolt: *Alkotmány és anyagi büntetőjog. A büntetőjog-alkalmazás alkotmányosságának egyes kérdései*. Szeged, 2015.
- Tóth J. Zoltán: *A büntetőjogi rágalmozás és becsületsértés*. Budapest, 2017.
- Tóth J. Zoltán: *A rögtönbíráskodás története Magyarországon a XIX-XX. században*. *Iustum Aequorum Salutare*, 13. évf. (2017) 4. sz. 143–177.
- Tóth-Barbalics Veronika: *A magyar országgyűlés a dualizmus korában II. A főrendiház (1865-1918)*. Budapest, 2021.
- Varga Norbert: *A magyar állampolgársági jog a 19. században*. Budapest, 2012.

SZILVIA BATÓ

*“... our laws are lacking in all areas...”**Legal System, Criminal Law and Legal Journalism (1867-1880)*

The Age of Dualism is the period of establishing the “Rechtsstaat”, and an important step in this process was the first criminal code (Act 5 of 1878) coming into effect in 1880. At the time of the 1867 Austro-Hungarian Compromise, the Hungarian legal system was not unified. In Transylvania, Croatia, Fiume and the Military Frontier Austrian law remained in effect, whereas in the smaller Hungary, the system was built upon the laws established by the Conference of Lord Chief Justice. The decision of the Conference of Lord Chief Justice reintroduced the old common law from before 1848 with some corrections, and kept some indispensable Austrian laws in effect. The Compromise (Act 30 of 1868) gave Croatia autonomy of legislation, therefore here the development of law was completely different than in the other parts of the country, where the appointment of the government started codification in every branch of law (judiciary system, criminal law, civil law) with the aim of eliminating the chaos. The legislation procedure had two phases: preparation by the government and the parliamentary phase. In connection with the preparatory phase there was a debate about the method to apply (one person or a committee) and about the legislative body (should it be within the Ministry of Justice, under the government or an external body). During the codification of criminal legislation almost all of the above methods were employed. Legal journalism is an important source, but systematic Hungarian research into it has hitherto been missing. In order to get a clearer understanding of the codification process and the problems arising from the absence of a criminal code, the research would also need to be extended to legal journalism. This is proven by the brief presentation of three general (identification of the law in force, undetermined crimes, undetermined punishments) and three specific (libels, slander, martial law) problems.